

אמונת עתיד

"אמונת — זה סדר זרעים"

(שבת לא ע"א)

"שמאמין בחי העולמים וזרע"

(מדרש שוחר טוב תהילים יט)

גליון מס' 62

אדר ב' — ניסן תשס"ה

מכון התורה והארץ * כפר דרום — חבל עזה

עורך:

הרב דורון ותקין

מערכת:

הרב יהודה זולדן

הרב יהודה הלוי עמיחי

הרב יואל פרידמן

בהוצאת מכון התורה והארץ
חוות כפר דרום, ד"נ חוף-עזה 79720
טל' 08-6847325, פקס' 08-6847055
אינטרנט

www.toraland.org.il

דוא"ל

Mahon@inter.net.il

דמי מינוי לשנה 36 שקל

יוצא לאור בסיוע משרד החינוך
התרבות והספורט - מינהל התרבות

©

כל הזכויות שמורות
ISSN O793 D - 4262

סדר ועימוד

א"א 08-6847761

דפוס האוזר בע"מ, גבעתיים

תוכן

מאמרי מערכת

- 5 הרב דורון ותקין השקיפה ממעון קדש
חיזוק בתורה וביישוב הארץ
- 8 הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא

ביעור ויידוי מעשרות

- 11 הלכות ביעור ויידוי מעשרות
פירות חו"ל שבאו לא"י לענין ויידוי
- 18 הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא

התיישבות בארץ ישראל

- מכתבים למען קהילת עזה
- 21 הרה"ג הראשל"צ בן ציון מאיר חי עוזיאל
- 23 ישוב ארץ ישראל ולא תחנם
הרה"ג יעקב אריאל
אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל
- 39 הרב יהודה זולדן

מצוות התלויות בארץ

- 48 הרב אהוד אחיטוב נתינת מעשר ראשון לבת לוי נשואה
- 60 הרב יעקב אפשטיין גידול מסחרי של בעלי חיים טמאים

ספר חדש

- 68 הרב דורון ותקין חבל נחלתו - חלק ד'
- 70 הרב יואל פרידמן הודאת הארץ

רשימת המשתתפים

מכון התורה והארץ	הרב אהוד אחיטוב
	הרה"ג יעקב אריאל
רב העיר רמת-גן ונשיא מכון התורה והארץ	
מכון התורה והארץ	הרב יעקב אפשטיין
מכון התורה והארץ	הרב דורון ותקין
ר"מ ישיבת נוה דקלים ומכון התורה והארץ	הרב יהודה זולדן
	הרה"ג בו ציון חי עוזיאל
הראשון לציון והרב הראשי לישראל (תרצ"ט-תשי"ד)	
מכון התורה והארץ	הרב יואל פרידמן
	הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא
ראש ישיבת מרכז הרב והרב הראשי לישראל (תשמ"ג-תשנ"ג)	

הרב דורון ותקין

השקיפה ממעון קדשך

מצות וידוי מעשר הבאה לאחר ביעור המעשרות, שונה מהמובן המקובל של הוידוי לו אנו רגילים (וידוי על חטא), היא וידוי חיובי לחיזוק עצמי בשמירת מצוות תרו"מ. וכך כותב הרב קוק זצ"ל בעין איה (ברכות ח"ב עמ' 405):

לפרקים תמצא תועלת לעבדי ד' ישרי דרך ג"כ בוידוי המצות, למען ישמח בהם בלבבו ויחזק אורחות חייו בדרך ד'...

חשיבות נוספת לוידוי מעשרות, שדרכה מתחזק ערכה של ארץ ישראל, שזקוקה לחיזוק כדברי הנביא (ש"ב י, יב): "חזק ונתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלוקיננו". במיוחד בזמננו נחוץ החיזוק החיובי, ללמוד את ערך ההתיישבות מתוך חשבון נפש פרטי וציבורי. לחזק את רוח העם, למרות הקשיים, כדברי כלב בן יפונה (במדבר יג, ל), שיצא כנגד עצת המרגלים וחיזק את רוח העם להיכנס לארץ: "עלה נעלה וירשנו אתה כי יכול נוכל לה".

ההתיישבות בגוש קטיף, בעל כורחה מעוררת בימים אלו לחשבון נפש: חשבון נפש פנימי עם עצמה, וחשבון ציבורי שעל מדינת ישראל לערוך ביחס להתיישבות בגוש קטיף. שני החשבונות עולים לוידוי אחד – שהוא דומה לוידוי מעשרות – הוא כולו חיובי. שבנו לגוש קטיף, שבנו הביתה! חבל עזה הוא נחלת אבותינו, לא דור; לא שנים; ואף לא שלושה או ארבע דורות אנו יושבים כאן, אלפי דורות! מאז אבותינו אברהם ויצחק, ולדורי דורות.

אנו כאן בשליחות ציבורית למען הדורות, למען עם ישראל השב לארצו, וב"ה מצליחים לעמוד במשימה בהצלחה.

במשימה הגדולה הזו, מעמידה ההתיישבות בגוש קטיף בימים אלו את חוד המאבק והבירור, מהי הארץ, מהי גאולתם של ישראל השבים אליה בדרך הטבע, בגאולה

איטית "קמעא-קמעא", בלשון חז"ל "עיקבתא דמשיחא". ולעיתים בשעות קשות כשיש מעצורים וחסימות, והגלגל שב לאחור, אנו מאמינים שהוא במגמה להעפיל לעקומה חדשה, ואור חדש שב ומאיר בגאולה.

הגיליון שלפנינו עוסק במצות ביעור ויודי מעשרות, הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא ראש ישיבת מרכז הרב והרב הראשי לישראל מזכנו במאמר על מצות ויודי מעשר בגבולות עולי מצרים.

בשעה הקשה בה רוצים לעקור את היישובים בגוש קטיף וצפון השומרון, אנחנו מתחזקים בלימוד תורה, ולאחרונה נערך סיום הש"ס בלימוד הדין היומי בהרבה יישובים בגוש קטיף, וחגיגת הסיום המרכזית נערכה בנוה-דקלים ברוב עם, לכבודה של תורה וארץ ישראל, ובה השתתפו גדולי תורה וחכמיה. הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא – לכבודה של תורה וארץ ישראל, ולמרות זקנותו המופלגת – הגיע לחגיגת הסיום לחזק את התורה, לשמוח בשמחתה עימנו, ולחזק אותנו במאבק על גוש קטיף – דבריו בעצרת זו מובאים כאן.

חזיק נוסף אנו מקבלים ממכתבים ששלח הראשל"צ הרה"ג מאיר חי עוזיאל, למען ההתיישבות בעזה בשנים תרפ"א-פ"ט, ונמצאו עתה בגנזך הציונות הדתית שע"י מוסד הרב קוק.

הרה"ג יעקב אריאל רב העיר רמת-גן ונשיא מכון התורה והארץ, דן בשאלה העקרונית, וב"ה שלא תהיה מעשית, בדין איסור לא תחנם, ובמסירת בתים לידי נכרים בגוש קטיף. הרב יהודה זולדן עוסק באותה שאלה מההיבט של שלמה המלך וחירם מלך צור – האם ניתן ללמוד מהערים שמסר שלמה למלך חירם? הרב אהוד אחיטוב כתב, האם בת לוי הנשואה לישראל, שומרת על זכאותה לקבלת תרו"מ.

שמחת תורה נוספת בגליונו בספר חדש שיצא לאור: "חבל נחלתו" (ח"ד), תשובות ובירורי דברים מעשיים בתורה, ובהתיישבות מאת הרב יעקב אפשטיין. הרב אפשטיין חבר מחלקת המחקר במכון התורה והארץ, מרביץ תורה ברבים ומגיד שיעור בגוש קטיף. על הספר, ומאמר מתוך הספר העוסק בגידול בעלי חיים טמאים לצורך מסחר בגיליון שלפנינו.

ספר חדש נוסף יצא לאור "הודאת הארץ", בספר קובץ מאמרים וחיידושים על ביעור ויודי מעשרות, בעריכת הרב יהודה זולדן ובהוצאת מכון התורה והארץ. על הספר כותב הרב יואל פרידמן.

נסיים בברכה ובתפילה מתוך וידוי מעשר: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים, וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו, כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש".

דרשו חכמים (מדרש תנחומא פרשת כי תשא סי' יד):

א"ר אלכסנדר גיבול כחן של בעלי מעשרות שהופכין את הקללה לברכה שבכל מקום שנאמר בו השקפה לשון צער הוא... חוץ מזו, השקיפה ממעון קדשך וברך ולא עוד אלא שהופכין קללה לברכה. יהפוך ה' לנו ולכל עם ישראל את הקללה לברכה, בזכות העיסוק במצוות התלויות בארץ, בזכות יישוב הארץ, בזכות מוסרי הנפש על הארץ. וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות ישועות ונחמות.

מערכת אמונת עתיד

הרה"ג אברהם אלקנה כהנא שפירא שליט"א

חיזוק בתורה וביישוב הארץ*

סיום הש"ס יום טוב לרבנן

ברשות מרנן ורבנן, קהל קדוש.

מה נורא המקום הזה, ומה גדולה השעה הזאת, שנתכנסנו לכבודה של תורה, אנשים נשים וטף. ופותחים בכבודה של תורה: "ברוך אלוקינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת". מעמד של כבוד התורה לסיום הש"ס, הרי הוא יו"ט לרבנן, עבידא יומא טבא לרבנן ועי' שו"ע יו"ד סי' רמו סעי' כו ובביאור הגר"א אות עו, ובפ"ת שם, וכבוד התורה עדיף מתלמוד תורה. הני בני מחוזא אבירי לב נינהו דחזו בכבוד תורה ולא מיגיירו, השפעת התורה עצומה עד כדי תביעה כלפי גויים, אבירי לב דלא מיגיירו ועי' גמרא בברכות יז ע"ב: "אמר רב יהודה: מאן אבירי לב - גובאי טפשא. אמר רב יוסף: תדע, דהא לא איגייר גיורא מינייהו. אמר רב אשי: בני מתא מחסיא אבירי לב נינהו, דקא חזו יקרא דאורייתא תרי זמני בשתא ולא קמגייר גיורא מינייהו".

כבוד התורה

משמת רבי עקיבא בטל כבוד התורה (סוטה מט ע"א), ופירש רש"י (שם) שהיה דורש על כל תג ותג ומראה שאין דבר בטל בתורה. ויש לפרש, שזו המשמעות של "ביטולה זהו קיומה" ועי' מנחות צט ע"א ביטולה של תורה זהו יסודה) - הגמרא לומדת דין משבירת הלוחות: שא"ל הקב"ה למשה, יישר כוח ששיברת, אין דבר בטל בתורה, אפילו

* דברים שנשא הרה"ג שפירא שליט"א בכנס המרכזי לסיום הש"ס בגוש קטיף, בנוה-דקלים

שבירת הלוחות מלמדנו הלכה, שביטולה זהו קיומה. ומשום כך כשהתורה מסיימת את שבחו של משה רבינו, כתוב: "אשר עשה משה לעיני כל ישראל", ופירש רש"י (דברים לד, יב) ששיבר את הלוחות. השבח הגדול של משה, שכל מעשיו הם תורה, אפילו מה שלעיננו נראה כשבירה, הרי זה הלכה שביטולה זה קיומה. וזה כבודה של תורה, שאין דבר בטל בתורה.

חיזוק ארץ ישראל

חז"ל אומרים (ברכות לב ע"ב), שלושה דברים צריכים חיזוק: תורה, תפילה ודרך ארץ. רש"י פירש דרך ארץ היינו אומן באומנותו וכו'. ונראה לי בעוד אופן וע"פ דברי הילקוט ראובני בפרשת שלח: "והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ מכאן שארץ ישראל צריכה חיזוק". ויתכן שזו כונת הגמרא בברכות, דרך ארץ היינו ארץ ישראל, וכפי שמציינת הגמרא מהפסוק "חזק ונתחזק בעד עמינו ובעד ערי אלוקינו" על שלושה דברים מאירועי העבר אמרו חכמים שיהא חשוב בעינינו כאילו הם בהווה ממש, יציאת מצרים מתן תורה ונתינת ארץ ישראל (ומכילתא בא, פרשה יח): "תהא בעיניך כאילו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות".

השתתפות עם הציבור

איתא בשאילתות דרב אחאי גאון (שאילתא קסג): "אפילו צדיק גמור צריך לצער עצמו עם הציבור", הנצי"ב (ושם, אות ב) הקשה: מאי רבותא ומאיכתי תיתי שלא יהיה כן? ויש לפרש שגם צדיק גמור, שיש לו בטחון שגזירה עבדה דבטלה, חייב לצער עצמו עם הציבור, עצם הצעקה היא ענין בפני עצמו. ובשפת אמת כתב על הנאמר במרדכי הצדיק "וישב מרדכי" (שפ"א לפורים, שנה תרל"ד), ששב אל שקו ותעניתו, על אף שמרדכי כבר אמר לאסתר המלכה, רווח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר, והיה בטוח כי גזירה עבדה ובטלה, ועם כל זה חזר לשקו ולתעניתו, וז"ל:

שכן דרך של צדיקים שאף שיודעין הישועה מכל מקום יכולים לזעוק בלב שלם ממש, כמו אם לא היה יודע... אף כי השי"ת לא יעזוב בני

(כ"ה באדר ראשון). הגעתו וביקורו של הרב בגוש וכמובן הדברים, רוממו וחיזקו מאד את רוח התושבים. (עריכה ומקורות מערכת אמונת עתיד)

ישראל בלי ספק, מ"מ צריכים לצעוק בעת צרה, כמ"ש עת צרה היא ליעקב וממנה יושע.

וזה מה שהדגיש השאילתות, אפילו צדיק גמור שיש לו בטחון מלא בישועת ד', יצער עצמו עם הציבור, ובמיוחד בדבר הנוגע במישרין לכל אחד ואחד מישראל. (וכתב הפמ"ג בסימן תקע"ד, בכלל כל הפורש מן הציבור, הוא במי שיכול להתפלל ואינו מתפלל).

דבקות בתורה ובארץ

עתניאל בן קנז זכה לרשת את קרית ספר (תמורה טז ע"א), וביאר הערבי-נחל ע"פ דברי חז"ל, שבזמן פטירת משה נשתכחו הלכות מישראל, והחזיר עתניאל בפלפולו, ואותן הלכות שהחזיר הם הדברי תורה שהיו קשורים לחבל קרית ספר שבארץ ישראל, וע"כ זכה לירש את קרית ספר. ככל שנדבקים בלימוד תורה ומוסיפים הלכות בישראל, כך זוכים יותר ויותר לנחלה בלי מצרים. כוחנו באחדות, כאיש אחד בלב אחד "נקהלו ועמוד על נפשם", ביאר הגר"א (אסתר ח, טז) באחדות גמורה. כולנו כאחד משועבדים לד' ולתורתו, להלכה, בלי סיבוכים ופילפולים, מה שאסור אסור, ומה שמותר מותר.

גבורת מתיישרי גוש קטיף

המקום הזה, על יישוביו והתורה הנלמדת במקום הזה, מתוך מסירות נפש, מתוך בטחון בד', הוא אות ומופת לכולנו, ואנו באים להתעודד מכס, ולחזק אתכם בימים אלו. ימים של "ונהפוך הוא", ימים של אחדות הנפשות, ימים שעליהם אמרו הראשונים לחלוק כבוד לארץ ישראל. זכויות אלו יעלו ויעמדו לפני הקב"ה להעביר מעלינו ומעל כל ישראל גזירות שונות ומשונות.

ויהי רצון שיפתח לבנו בתורתו, וישם בלבנו אהבתו ויראתו ולעשות רצונו בלבב שלם ויברך את כל הקהל הקדוש, וכל יושבי חבל זה יחד עם כל אחינו בית ישראל, בבריאיות טובה ומנוחת הנפש, ונתבשר כולנו בבשורות טובות ישועות ונחמות, ונזכה לסיים את הש"ס בפעמים נוספות, ובמקום הזה בעז"ה אמן ואמן.

הלכות ביעור וידוי מעשרות

יסודות ההלכה

- א. מצוות **ביעור המעשרות** נוהגת השנה, שנת תשס"ה, בערב שביעי של פסח¹.
- ב. מצוות **וידוי המעשרות** נוהגת ביום שביעי של פסח בשעת המנחה.
- ג. וכך כתב הרמב"ם (מעשר שני פי"א ה"ז):
מצות עשה להתוודות לפני ה' אחר שמוציאים כל המתנות שבזרע הארץ, וזהו הוא הנקרא וידוי מעשר.
אימתי מתודין? במנחה ביום טוב האחרון של פסח של רביעית ושל שביעית, שנאמר (דברים כו יב): "כי תכלה לעשר...". כיצד הוא עושה? אם נשאר אצלו תרומה ותרומת מעשר – נותנה לכהן, מעשר ראשון – נותנו ללוי, מעשר עני – נותנו לעניים. נשארו עצלו פירות מעשר שני של ודאי או נטע רבעי או מעות פדייתן – הרי זה מבער אותן ומשליך לים או שורף.
ד. המצוה כוללת גידולים חקלאיים החייבים בתרומות ומעשרות, שגדלו בשלוש השנים האחרונות, החל משנת תשס"ב עד שנת תשס"ד. הפרשת חלה וחילול נטע רבעי.

1. סמ"ג (עשין קלו); רמב"ם שו"ע (יו"ד שלא סעי' קמד); שנו"א (מע"ש פ"ה מ"ו); אחרית השנים (פרק ד ה"ז אותיות א-ה, פרק ה אות לא).
יש שנוהגים להפריש ולבער קודם יו"ט ראשון של פסח: רש"י (דברים כו יב); יראים (קעט, רסב); ערוך (ערך בער). ועי' המעשר והתרומה (פרק א, ציונים ס"ק קמה). וע"ע בהודאת הארץ (עמ' 41 הערה 1, ועמ' 209-215).

ה. מצוה זו יכולה להיות מעשית בייחוד בדברים הבאים: פירות הבאים מקירור, הדריס, גרעינים, קטניות (שגדלו בארץ), בטנים ומוצרי תעשייה. מצוות ביעור המעשרות אינה נוהגת בירקות טריים שגדלו השנה (תשס"ה).

ביעור המעשרות למעשה

ו. מי שיש ברשותו בצק או מיני מאפה שלא הופרשה מהם חלה – צריך להפריש מהם חלה ולשרוף אותה כדין, למרות שאינו מתכוון לאכול מאותם מיני מאפה.²
ז. מי שיש ברשותו פירות שיתכן שהם נטע רבעי – צריך לפדות אותם על מטבע למרות שאינו מתכוון לאכול מהם.³
ח. מי שיש ברשותו תוצרת חקלאית שאין ודאות שהופרשו ממנה תרומות ומעשרות כדין – צריך להפריש ממנה תרומות ומעשרות ולפדות את המעשר השני עד אז, למרות שאינו מתכוון לאכול ממנה.
ט. החובה להפריש תרו"מ עד זמן הביעור קיימת ביבול שגדל בשלוש השנים האחרונות, לפי הפירוט הבא:⁴

ירקות שנקטפו בין ראש השנה תשס"ב עד ערב ראש השנה תשס"ה.
פירות שהגיעו לשליש גידולם בין ט"ו בשבט תשס"ב עד לראש השנה תשס"ה.
קטניות שהגיעו לשליש גידולן בין ראש השנה תשס"ב עד לראש השנה תשס"ה.
י. כאשר מפרישים תרו"מ מיבול החייב בתרו"מ **בוודאות** (טבל ודאי), יש לברך על ההפרשה ועל חילול המעשר השני, ובשעת הביעור יש לנהוג כדלקמן:
1. את ה**תרומות**⁵ (תרומה גדולה ותרומת מעשר) יש לתת או להקנות לכהן. משקים המפנים את התרומה לרפתות של כהנים – יקפידו להקנות עד תאריך זה את התרומה לאותו כהן.⁶ אדם המפריש תרומות ומעשרות בביתו – יקפיד להוציא

2. מע"ש (פ"ה מ"י).
3. עי' כרם ציון (הלכות פסוקות ערלה פרק יט, גידולי ציון ס"ק כז) שאפילו הנלקט בשביעית (ולא רק של ששית) חייב בביעור מעשרות.
4. עי' המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק ק). פירוט קביעת התאריכים להפרשת תרו"מ עי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הצבורית" (פרק יט סעי' 1-2). יש להקפיד שלא להפריש מיבול שנה אחת על יבול של שנה אחרת.
5. פירוט והרחבת הדברים, עי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יג סעי' 1-4).
6. מכיון שאותו כהן הוא מ"מכירי כהונה" יש בעיה של גזל בהקנאה לכהן אחר.

את התרומה מביתו (ניתן להניח אותה עטופה בניר בתוך שקית נילון סגורה בפח האשפה מחוץ לבית).

2. את המעשר הראשון יש לתת או להקנות ללוי⁷. לאחר הקנין ניתן לקנות ממנו את המעשר בחזרה.

3. את המעשר השני יש לחלל על מטבע חוקי בשווי של פרוטה ורבע לפחות. שווי הפרוטה כיום (אדר ב' תשס"ה) הוא כ-3.5 אג' ולפיכך ניתן להשתמש במטבע של 5 אג'. כמו כן ניתן לחלל גם על מאכל⁸ השווה לפחות פרוטה ורבע (כגון: כף סוכר).
4. את מעשר העני יש לתת או להקנות לעניים. לאחר הקנין ניתן לקנות מהם את המעשר בחזרה. וכן מי שיש בידו מעות של מעשר עני – עליו לתת אותן מיד לעניים.
יא. פירות החייבים בתרו"מ **מספק** ("ספק טבל") – יש להפריש מהם תרומות ומעשרות (ולא ברכה) עד זמן ביעור המעשרות, אבל אין בהם חובת נתינה לכהן, ללוי ולעני. את התרומה ניתן לעטוף בנייר ולהניח בשקית נילון בפח האשפה בבית. פירות שיש ספק לאיזו שנת מעשר הם שייכים – יש להפריש מהם את שני המעשרות (מעשר שני ומעשר עני), מספק⁹.

יב. מי שנשארו בידו מטבעות ששימשו לפדיון מעשר שני או נטע רבעי – יכול לחלל אותן על מטבע, ובזה יוצאות מטבעות המעשר שני או נטע רבעי לחולין. נוסח החילול הוא כדלקמן:

כל מטבעות מעשר שני והרבעי שברשותי, בתוספת חומש – מחוללים על מטבע זה.

7. לדעת רוב הפוסקים חובה לתת את המעשר הראשון ללוי גם בזמן הזה. ולדעת החזו"א (שביעית סי' ה ס"ק יב) אין לתת את המעשר ללוי. ועי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יד סעי' 5). הנוהגים עפ"י דעה זו אינם חייבים בנתינת המעשר ללוי גם בזמן ביעור המעשרות.

8. ספר ארץ ישראל (עמ' קיט-קכ סעי' א-ג והע' 2, עמ' קכא הע' 1) עפ"י רמב"ם (מע"ש פ"ד ה"ב וה"ג); שו"ע וי"ד סי' שלא סעי' קל"ז). וכך הורה הגר"מ אליהו שליט"א. וכך הורה הגר"ש ישראל זצ"ל שניתן לחלל מעות מעשר על פרי שאין בו קדושת שביעית. ולדעת הראב"ד (שם) אין מחללים פירות מע"ש אלא על כסף.

יש שפקפקו בחילול על דבר מאכל מסיבות נוספות: עי' ספר ארץ ישראל (שם); המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק נו); כרם ציון (הלכות פסוקות תרומות פרק מא סעי' ד-טו); הגרש"ז אויערבך (גידולי ציון שם ס"ק ה).

9. עי' בחוברת "הפרשת תרו"מ במערכת הציבורית" (פרק יט הע' 1).

את המטבע החדש, שיש בו כעת קדושת מעות מעשר שני – יש להשמיד ע"י זריקה לים, שריפה באש או מחיקת צורתו¹⁰.

יג. כמו כן ניתן לקחת כף סוכר (ששוויה הוא יותר מפרוטה) ולחלל עליו את המעשר השני ברשותו¹¹ לאחר מכן יש להמיס את הסוכר ולשפוך את המים¹². יד. מי שיש בידו מטבעות מדרגות שונות של חיוב – צריך לקחת מטבע השה כמה פרוטות ולומר בנוסח החילול שכל דרגת חיוב תהיה מחוללת על פרוטה נפרדת¹³.

טו. לאחר החג יש להכין מטבעות חדשים לחילול מעשר שני ונטע רבעי, או להימנות על קרן המעשרות. לצורך הכנת המטבעות יש להיוועץ ברב. טז. קופסאות שימורים שנקנו במקום שיש עליו השגחה, אך יש חשש שמא קרתה שם תקלה ולא הפרישו מהן תרו"מ – אינו צריך לקיים בהן את מצוות ביעור המעשרות¹⁴.

טז. קופסאות שימורים שלא הפרישו מהן תרו"מ – יש לפתוח כל אחת מהן בזמן הביעור ולעשר אותה כדין. בשעת הדחק, אם הקופסאות זהות ומאותו תאריך ייצור – מותר לפתוח קופסה אחת ולהפריש ממנה על השאר¹⁵.

אם אין אפשרות לפתוח את הקופסאות מבלי לגרום נזק – אפשר להפקיר אותן בפני שלושה חברים (שיודע שלא יזכו בפירותיו). לאחר ההפקר עליו להודיע שאינו רוצה לחזור ולזכות באותן קופסאות למרות שהן ברשותו. כשירצה לפתוח את הקופסאות – יתכוון לזכות בהן ואז יוכל לקיים בהן את מצוות ביעור המעשרות¹⁶.

10. רמב"ם (מע"ש פי"א ה"ח); שו"ע (יו"ד סי' שלא סעי' קלג, סי' רצו סעי' ו); אמרי יושר (דברים ופסקים מהחזו"א אות כ). באחרית השנים (פרק ד עמ' ה"ח אותיות ג-ו) כתב שאסור לקבור פירות בשעת ביעור המעשרות. ואילו בספר עשר תעשר (הלכה רצד) ומשפט כהן (סי' נה אות ב סעי' א) הקלו לקבור. ועי' המעשר והתרומה (פרק א, ציונים ס"ק קסט).

11. ראה לעיל (הע' 9). ובמקרה זה יודה גם הראב"ד לדברי הרמב"ם.

12. ספר ארץ ישראל (עמ' קכא הע' 1).

13. חזו"א (דמאי סי' ג ס"ק טז); מנחת שלמה (ח"א סי' סג ד"ה וגם, סי' סז אות טו, סי' עא אות טז).

14. עי' דמאי (פ"ב מ"ב) שהדמאי אין לו ביעור. וכתב במנחת שלמה (שם, סי' סב אות ג) שמקרים אלו הם לכל היותר דמאי, ואין להחמיר בהם כספק טבל.

15. בשעת הדחק אפשר להקל שלא להפריש מהמוקף, אולם צריך שיהא באותה דרגת חיוב.

16. מנחת שלמה (שם, סי' סה); שו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' קיז). במנחת שלמה העלה סברא שיש להפקיר קודם יו"ט ראשון של פסח, כדי שלא יחול חיוב ביעור מעשרות קודם לכן. ועי'

יח. אין לקיים את סדר ביעור המעשרות בשבת או יום טוב¹⁷.
יט. עבר ולא הפריש תרו"מ או שלא נתן את המתנות לבעליהן – אין הפירות נאסרים¹⁸, ויש לקיים בהם את מצוות ביעור המעשרות מיד. אולם פירות מעשר שני ונטע רבעי שעבר עליהם זמן הביעור מבלי שקיימו בהם את מצוותם – נאסרים בהנאה ואין להם שוב פדיון¹⁹. והוא הדין למי ששכח ולא חילל את מעות המעשר שלו, שאסור לו להנות מהם יותר.

כ. נשים חייבות במצות ביעור המעשרות, אך לא במצות וידוי²⁰.
כא. מנווי בית האוצר: על מנווי בית האוצר להפריש את כל הטבל הנמצא ברשותם עד לזמן הביעור כמבוער לעיל סעיף י. תרומה ותרומת מעשר להוציאה מהבית (ניתן להניח אותה עטופה בניר בתוך שקית נילון סגורה בפח האשפה מחוץ לבית), מעשר ראשון או מעשר עני אין צורך לבער מפני שהם ניתנים מיד בשעת הפרשתם ללוי או לעני באמצעות בית האוצר. מעשר שני מחולל על מטבע בבית האוצר ואת המטבע מבער גבאי בית האוצר.

וידוי מעשרות

כב. מצוות וידוי מעשרות אינה נוהגת בזמן הזה²¹.

- אחרית השנים (דבר אליהו אות מ). כן יש לשקול את דרך ההפרשה ע"י "ברירה" בקופסאות סגורות.
מעיקר הדין אין צורך לבער תבשיל של מעשר שני ונטע רבעי, שהתבשיל כמבוער. וכן יין ותבלין המעורבים בתבשיל הרי הם כמבוערים: מע"ש (פ"ה מ"ו); רמב"ם (מע"ש פי"א ה"ט). ועי' המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק פט).
17. תוי"ט (מע"ש פ"ה מ"ו); אחרית השנים (פרק ד ה"ז אות ו). ועי' משפט כהן (סי' נה אות ב סעי' א). עי' הודאת הארץ (עמ' 216-220)
18. מנחת חנוך (מצוה תרז); אחרית השנים (דבר אליהו אות כו); מנחת שלמה (שם, סי' סה אות ב); אמרי יושר (עמ' קנב).
19. שער המלך (מאכלות אסורות פ"י ה"ז); רש"ס וגר"א (מע"ש פ"ה ה"ה); תורת הארץ (פ"ג אות נג-נד). והחזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ז ד"ה ונראה) הקל בכך. ועי' מנ"ח (מצוה תרז); המעשר והתרומה (פרק א, בית האוצר ס"ק צז).
20. משפט כהן (סי' נו אות ד סעי' א-ב); אחרית השנים (פ"ד ה"ג, אות ג ד"ה והיה נראה לרמב"ן); חזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ו). ועי' מנ"ח (מצוה תרז, מהדורת מכון ירושלים ס"ק כא, ד"ה והנה נשים). וי"א שאף נשים חייבות עי' בהודאת הארץ (עמ' 316-318).
21. הרב קוק זצ"ל (משפט כהן סי' נו אות א) והחזו"א (דמאי סי' ב ס"ק ו) מסבירים שכיום אין

כג. מן הראוי לקרוא את פרשת וידוי המעשרות גם בזמן הזה, **זכר למקדש**²².
נוהגים לקיים את הקריאה ביום שביעי של פסח, סמוך לתפילת מנחה, ברוב עם.
כד. המנהג המקובל הוא לקרוא את הפסוקים מתוך חומש²³. ויש הנוהגים לקרוא
מתוך ספר תורה (ללא ברכות)²⁴. ומצוה מהמובחר שכל אחד יאמר את הפסוקים
בעצמו²⁵.

סדר וידוי מעשרות

כה. קוראים את הפסוקים מפרשת "כי תבוא" (דברים כו, יב-טו):

כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית שנת
המעשר, ונתתה ללוי לגר ליתום ולא למנה ואכלו בשעריך ושבעו.
ואמרת לפני ד' אלקיך: בערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו ללוי לגר
ליתום ולא למנה, ככל מצותך אשר צויתני, לא עברתי ממצותיך ולא
שכחתי. לא אכלתי באוני ממנו ולא בערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו
למת, שמעתי בקול ד' אלקי עשיתי ככל אשר צויתני. השקיפה ממעון
קדשך מן השמים, וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתתה
לנו, כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש.

כו. יש אומרים גם משנה זו (מעשר שני פ"ה מי"ג):

השקיפה ממעון קדשך מן השמים" – עשינו מה שגזרת עלינו, אף אתה
עשה מה שהבטחתנו. "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך

- מתוודים, מפני שאין אנו מקיימים מצוות הפרשת תרו"מ ונתינתם בשלמות. והראב"ד (מע"ש
פי"א ה"ב) סובר שהוידוי נהג רק בפני הבית. ועל המעשר והתרומה (פרק א סעי' עב, ציונים
ס"ק קסב-קסג). וע"ע הודאת הארץ (עמ' 43 סעי' י, ועמ' 247-221).
22. אחרית השנים (פ"א אות יב, פ"ד ה"ד); בצאת השנה (עמ' נב סעי' ד).
יש להשתדל לומר הודיית מעשרות זו לפני הכותל: אחרית השנים (פ"ד ה"ד אות ד, פרק ה
אות לב).
23. עפ"י רמב"ם (בפיה"מ, מע"ש פ"ה מי"ג); כפתור ופרח (פרק מב). וכך הורה הגר"מ אליהו
שליט"א. ועל עשר תעשר (הלכה שב).
24. אחרית השנים (פ"ד ה"ד, פרק ה אות לב), בהרחבה בהודאת הארץ (עמ' 374-368).
25. עפ"י רמב"ם (מע"ש פי"א ה"ה); לבוש וש"ך (ו"ד סי' שלא ס"ק קסא). וכ"כ בעשר תעשר
(הלכה רצא).

את ישראל" – בבנים ובבנות. "ואת האדמה אשר נתת לנו" – בטל ומטר
ובוולדות בהמה. "כאשר נשבעת לאבותינו ארץ חלב ודבש" – כדי
שתתן טעם טוב בפירות.

כז. לאחר קריאת הוידוי, יש מוסיפים תפילה זו:

יהי רצון מלפניך ד' א-להינו וא-לוהי אבותינו, כשם שזכינו לקיים מצוות
ביעור מעשרות ווידוי מעשרות – כן יזכנו הקב"ה לקיים מצוות הפרשת
תרומות ומעשרות מהתורה, וכן מצוות ביעור מעשרות מן התורה –
בביאת גואל צדק ובבנין בית המקדש במהרה בימינו. אמן כן יהי רצון.

פירות חו"ל שבאו לא"י לענין וידוי

קדושת מקום שכבשו עולי מצרים

א. נראה שפירות חו"ל שבאו לא"י גם אם יש בהם דין ביעור וידוי, מ"מ יש מקום לומר שאין הם מעכבים את הוידוי אם לא הפריש מהם תרו"מ, משום שאין בהם קדושה אלא חיוב בלבד.

ועיין בב"ח (סו"ס שלא) שהפטור של פירות א"י שיצאו לחו"ל הוא גם לאחר שכבר נמרחו בא"י. וכ"ד המנ"ח. ומסתבר שמאחר שאין הדבר תלוי במירוה, אזי כשחזרו לא"י הם חוזרים ומתחייבים. ולפי"ז הו"ה להיפך בפירות חו"ל שנכנסו לא"י - שדינם שווה לפירות א"י שיצאו לחו"ל, כסברת הכס"מ (הל' תרומות פ"א הכ"ב) שגם בפירות חו"ל אלו החיוב הוא אפילו לאחר מירוח בחו"ל, ואם חזרו לחו"ל הם שבים להיות פטורים מתרו"מ. וא"כ לכאורה גם משו"ז שניתן לבטל מהם חובת התרו"מ, אין הם מעכבים את הוידוי, אם לא הפרישם. אמנם צ"ע בזה שהרי גם פירות א"י יכולים להיפטר אם יצאו לחו"ל, וי"ל.

ב. והנה בפטור של פירות א"י שבאו לחו"ל נראה שהוא דוקא לחו"ל ממש, ולא למה שכבשו עולי מצרים. וראיה לזה ממ"ש (פ"ב דדמאי מ"א) "אלו מתעשרין דמאי בכל מקום" דחזקתן מא"י. ופירש הר"מ (פי"ג מהל' מעשר ה"ד) דדוקא בשל יוצאי מצרים ובסוריא ולא בחו"ל, וביאר במהר"י קורקוס משום פטור ד"שמה"¹, ומוכח שאפילו בשל עולי מצרים הן חייבין. ובאמת מהכא גופא ראייה לזה, דאמאי נקט אין מביאין

1. עי' רמב"ם הל' תרומות (פ"א הל' כב): "פירות א"י שיצאו חוצה לארץ פטורין מן החלה ומן התרומות ומן המעשרות, שנאמר אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם חייבין בח"ל

מע"ש מסוריה ולא נקט משל עולי מצרים דעדיפי מסוריה, אלא בע"כ דלגבי זה הוי באמת א"י.

ג. ונראה דהו"ה גם לדין פירות חו"ל שבאו לא"י שמתחייבים בתרו"מ, שגם אם באו למקום שכבשו רק עולי מצרים מתחייבים. והא דלא נתחייבו בתרו"מ פירות שגדלו במקום שכבשו עולי מצרים משום שמה, היינו משום דבכ"מ נראה דקדושה שנפחתה גרועה מזו שלא היתה קדושה כלל, עיין כתובות (כו ע"א) דחלל גרע מלוי ואינו אוכל במע"ר, וזהו גם הטעם בקרקע של נכרי בא"י, שפטורה מתרו"מ גם במירחן אח"כ ישראל, למ"ד יש קנין לגוי להפקיע מתרו"מ, ואינה מתחייבת כפירות חו"ל שבאו לא"י. ד. והנה הקשו לסוברים שתרו"מ בזמן בית שני מדרבנן, א"כ איד הקריבו אז בכורות ומעשר בהמה שהם באים רק ממקום שמביאים מע"ש?

ונראה שהפטור ממקום שאין מביאין ממנו מע"ש, אינו מוסב דוקא על מקום שאם זורעים שם מתחייבת התבואה במע"ש, אלא אפילו אם רק המקום ראוי שתתחייב שם תבואה במע"ש ויפריש שם, אפילו אם התבואה גדלה במקום אחר, גם באופן כזה הוא נקרא מקום שמביאין ממנו מע"ש. ולכן חו"ל שלעולם אין מביאין משם מע"ש, שגם אם מירח שם תבואה של א"י היא פטורה ממע"ש, אינה מקום שמביאין ממנו מע"ש, ומה שמביאין מחו"ל תבואה שנמרחת בא"י ויצאה לחו"ל, אי"ז נקרא שמביאין מחו"ל, מאחר שהקובע הוא המקום שמתחייבת שם התבואה במע"ש, וחייב תבואה זו היה בא"י. אבל א"י, בין מקום שהגדל שם חייב במע"ש ובין מקום שרק המתמרח שם אפילו הוא מתבואת חו"ל, חייב במע"ש, מקומות אלו הם הנקראים מקום שמביאים ממנו מע"ש.

ולפי"ז בזמן בית שני אע"פ שתרו"מ מדרבנן, מ"מ הרי דין ד"שמה" היה נוהג בכל מקום שכבר כבשו עולי מצרים כמושכ"ל, א"כ כל מקומות אלו ראויים להביא משם מע"ש, והו"ה לבכורות ומע"ב.

ה. ובעיקר הדבר דדין "שמה" נשאר גם בכיבוש עולי מצרים, הטעם הוא משום דקדושת א"י בטלה רק למה שתלוי בגדולי קרקע ולא לכל דבר, דהרי סנהדרין וקדוש החודש נהגו אף לאחר חורבן והן אינן אלא בא"י, וכשיש כמותן בא"י אין מקדשין אלא בא"י (ברכות סג ע"א) אעפ"י שבטלה קדושת הארץ למעשרות. ובאמת מפורש בכתובות

פטורין, ואם יצאו לסוריה חייבין מדבריהם, וכן פירות חוצה לארץ שנכנסו לארץ חייבין בחלה שנאמר שמה, שמה אתם חייבין בין בפירות הארץ בין בפירות חוצה לארץ, ואם נקבעו למעשר ביד ישראל אחר שנכנסו לארץ חייבין במעשרות מדבריהם".

וכה ע"א) לחד מ"ד דחלה דלא בעי כיבוש, חייבים בחלה מה"ת בזה"ז. והנה אם אינו תלוי בקדושת כיבוש הרי"ז נוהג גם במה שכבשו רק עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל. ועיין ברדב"ז (הל' סנהדרין פ"ד ה"ו). ונראה דהא דמנו בפ"ק דכלים (מ"ו) קדושת א"י לעומר ושתי הלחם ולא מנו עמהם תרו"מ, משום דעומר ושתי הלחם נוהגים בכל א"י, דאינם בשביל קדושת כיבוש, ולכן גם ממקום שכבשו רק עולי מצרים מביאין עומר ושתי הלחם.

ו. ולשיטת הרשב"א שבתוס' (ב"ב פא ע"א) שבכורים חשיבי חובת גברא, ולכן צריך קרא למעט חו"ל, י"ל שגם עיקר בכורים בא ממקום שכבשו רק עולי מצרים. ולכן מנו שם במשנה דכלים גם בכורים. אמנם גם אם לא נניח כן אלא דדין בכורים עצמם כדין תרומה, ובהן נמי בעי כבוש, אבל נפ"מ לתוספת בכורים דהן באין גם מחלק של יוצאי מצרים. ועיין שם (בב"ב) דמוקמי אדמתך למעוטי חו"ל, ובתוס' תמהו הא זה חובת קרקע ול"ב קרא, ויתכן דבא למעט תוספת בכורים.

אבל באמת (שם בב"ב), נ"ל בפשטות, דאתא למעט פירות שבאו מחו"ל, דבתרומה חייב משום "שמה" ומבכורים פטורין, אם כי סבר התם דאפילו פירות מן השוק חייב בבכורים, אולם בחולין (קלו ע"א) דממעט חו"ל מארצם צ"ע אם אפשר לישב כך, אבל התם נל"פ כמש"ש לעיל למעט שותפות עכו"ם, וה"נ חצי ארץ וחצי חו"ל, ובעי שהכל יהיה מארצם וכמ"ש בפ"ק דבכורים.

מכתבים למען קהילת עזה*

מצות לפסח

משרד הרבנות המאוחד
ליפו ואגפיה, ארץ ישראל

ב"ה תל אביב, יום י"ט לחדש כסלו תרפ"א
מע"כ האדונים הנכבדים חברי ועד המרכזי של הסתדרות המזרחי ע"י היו"ר ד"ר
ח' פיק יצ"ו
א"נ!

בימים האחרונים פנו אלי מעי"ת¹ עזה בבקשה להמציא להם תקציב לשו"ב, וגם הציעו לפני שו"ב כזה שאפשר יהיה לסמוך עליו. לזאת אבקשכם שתואילו להקציב לשם זה הסכום המנימלי של שמונה לי"מ לחודש, ולשלוח התקציב הזה חדש בחדש על ידי לתעודתו הנ"ל. בשאלה הזאת לבד הערך הדתי שבה, יש גם ערך יישובי חשוב מאד שכדאי להסתדרותינו לקחת את זה תחת ידה. במקרים שכאלה פניתי עד עתה לוועד הצירים וקבלתי תשובה חיובית. על ידי הקציבו סכום ידוע לשו"ב בעכו, וע"י שולח עד היום ועד הסיוע תקציבו החדש להשו"ב ברמלה, ואני מקוה שמפני

* מכתבים אלו ניתנו לנו באדיבות גנזך הציונות הדתית שע"י מוסד הרב קוק – ירושלים, ע"י הרב יהודה רפאל – יו"ר, ובסיועו של הרב שמואל כ"ץ. המכתב הראשון נמצא ב: גנז"ד, תיק 4 מרכז עולמי, תרפ"א. המכתב השני נמצא: גנז"ד מרכז עולמי תרפ"ט 66.
מכתבים אלו הם השלמה לחלק ההיסטורי בספר על עזה, ספר התורה והארץ ח"ז – עמ' 371-369.
1. עיר תהילה

חשיבותו של דבר תסכימו הפעם לאשר תקציב זה ולשלחו על ידי. מדגיש אני לבקש שישולח על ידי למען יהיה אפשר לעמוד על המשמר תמיד על טיבו ומהותו של השו"ב.

ב. מר נסים מלול בקשני לדבר אתכם ע"ד הלואה להעברת דפוסו ע"ח ההדפסה שתדפיסו אצלו. אני הבטחתי לדבר אתכם בדבר זה, והנני מקים את הטחתי בזה שאני תומך בבקשתו.

בברכה וכל רגשי כבוד ויקר הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל

שוחט ובודק

הרבנות הראשית למחוז יפו ותל-אביב

תל-אביב יום כ"א אדר ב' תרפ"ט

לכבוד הנהלת הסתדרות המזרחי העולמי, ירושלים

חברים נכבדים מאד!

כמו בכל שנה כן גם השנה הזו, נדרש אנכי להספיק מצות למספר שבעים ושבע נפשות מהתושבים הספרדים שבמושבה באר יעקב. ולבד זה בודאי שבקרוב ימים ידרשו ממני כזאת גם התושבים שבעיר עזה ובאר שבע. לזאת אתכבד לבקשכם כי תמציאו לרשותי כמות של מאה רוטול מצות לשם חלוקתם בין התושבים הנ"ל, ועוד כמות ידועה של מצות לחלק בין עניים מקומיים שרגילים לקבל על ידי בכל שנה.

והנני מצפה לתשובתכם, ומסיים ברגשי כבוד ויקר

הרב הראשי למחוז יפו ותל-אביב

בן ציון מאיר חי עוזיאל

הרה"ג יעקב אריאל

ישוב ארץ ישראל ולא תחנם

מה דינו של אדם הגר בגוש קטיף ונדרש לפנות את ביתו ומשקו ע"מ למוסרם לנוכרים. האם הדבר מותר לו או לא?

א. איסור לא תחנם בתחום עולי מצרים

הרמב"ם בהלכות עבודת כוכבים (פ"י ה"ג) פסק:

אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל ובסוריא מוכרין להם בתים אבל לא שדות, ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלבד שלא יעשו שכונה ואין שכונה פחות משלשה, ואין משכירין להם שדות, ובסוריא משכירין להם שדות, ומפני מה החמירו בשדה מפני שיש בה שתיים, מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע, ומותר למכור להם בתים ושדות בחוצה לארץ מפני שאינה ארצנו. ומפני מה אין מוכרין להן שנאמר ולא תחנם לא תתן להם חנייה בקרקע שאם לא יהיה להם קרקע ישיבתו ישיבת עראי היא, ואסור ליתן להם מתנת חנם אבל נותן הוא לגר תושב שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא בנתינה.

כידוע גוש קטיף נכלל בתחום עולי מצרים ולא בתחום עו"ב¹, ועל כן השאלה היא האם גם בתחום עולי מצרים חל איסור לא תחנם? והאם יש לדמות את תחום עולי מצרים לסוריא, שבה אין איסור לא תחנם בבתים ורק שדות אסור למכור, או שדינו כארץ ישראל שאיסור לא תחנם חל גם על הבתים?
הנה מובא בגמרא (גיטין ח ע"ב):

והקונה שדה בסוריא - כקונה בפרוארי ירושלי²; למאי הילכתא?
אמר רב ששת: לומר, שכותבין עליו אונו ואפילו בשבת. בשבת ס"ד? כדאמר רבא: אומר לעובד כוכבים ועושה, ה"נ אומר לעובד כוכבים ועושה; ואע"ג דאמירה לעובד כוכבים שבות, משום ישוב א"י לא גזור רבנן.

וכתב החתם סופר בחידושו (גיטין שם):

הכוונה בפרוארי ירושלים בממשלת ירושלים שהוא מה שכבשו עולי בבל אבל לא מה שכבשו עולי מצרים דאל"ה ה"ל למימר כקונה בא"י סתם. וצ"ל הקונה בארצות שכבשו עולי מצרים נמי איכא קצת מצוה אבל לא לכתוב עליו אונו בשבת.

מבואר בדבריו שאין התר לקנות קרקעות בתחום עולי מצרים בשבת. ולעניין איסור לא תחנם באזור זה לא התייחס. אך המנחת חינוך (מצוה צד אות ד) כתב לעניין איסור לא תחנם:

ודוקא מה שהוא ארץ ישראל המקודשת, או בכיבוש שני במה שכבש עזרא, כי מה שלא החזיקו עולי גולה אינו קדוש, כמו שכתבנו כמה פעמים.

המנ"ח לא דן במצות ישוב הארץ אלא רק באיסור לא תחנם, ויתכן שיחלוק על החת"ס בענין ישוב הארץ. ואילו החת"ס שדן במצות ישוב הארץ יתכן שיחלוק על המנ"ח באיסור לא תחנם. אולם מדיוק לשונו של החת"ס שכתב "הקונה בארצות שכבשו עולי מצרים נמי איכא קצת מצוה אבל לא לכתוב עליו אונו בשבת", יש אולי רמז שהלך בעקבות דברי המג"א (בסי' שו"ק כ) שיובאו להלן, ומשמע מהם שגם

1. עיין שו"ת מהרי"ט, ח"א סי' מז, ומו"ק סי' שו, עיין באהלה של תורה ח"ג סי' א-ב וח"ד סי' ז הארכנו בדבר.

במקום שאין איסור לא תחנם – כגון סוריא בכל זאת יש מצות ישוב הארץ. א"כ ייתכן שגם החת"ס התכוון לומר שאין איסור לא תחנם בתחום עולי מצרים, ולכן אין התר לקנות בשבת אע"פ שבחול יש קצת מצוה ברכישת קרקעות. אולם מכיון שאין איסור לא תחנם שם, וכמש"כ המנ"ח אין חשיבות רבה כל כך שדווקא יהודים ישבו שם – עד כדי התר קנייה בשבת – כי אין איסור שגויים ישבו שם.

ב. ישוב ארץ ישראל ולא תחנם

יש להעיר על דבריו של החת"ס מהרמב"ם (הל' שבת פ"ו הי"א):

הלוקח בית בארץ ישראל מן הגוי מותר לו לומר לגוי לכתוב לו שטר בשבת, שאמירה לגוי בשבת אסורה מדבריהם ומשום ישוב ארץ ישראל לא גזרו בדבר זה, וכן הלוקח בית מהם בסוריא שסוריא כארץ ישראל לדבר זה.

המגן אברהם (סי' שו"ס"ק כ) הקשה עליו:

שהרי מדינא סוריא ח"ל היא כמ"ש הרמב"ם ריש ה' תרומות וז"ל ארם נהרים וארם צובה ואחלב וכיוצא בהן הן הנקראים סוריא ואינן כא"י וכו' והכל כסוריא מד"ס וכו' איזהו סורי' מא"י ולמטה כנגד ארם נהרים וארם צובה כל יד פרת עד בבל כגון דמשק ואחלב וחרן וכיוצא בהן עד שנער וצהר הרי הוא כסוריא אבל עכו ח"ל כאשקלון עכ"ל מ"מ צ"ע דהא ברייתא ס"ל כיבוש יחיד שמיא כיבוש וא"כ אסור ליתן להם חניה בקרקע מלאו דלא תחנם לכן מותר לעבור איסור דרבנן אבל כיון דהרמב"ם פסק דכיבוש יחיד לא שמיא כיבוש למה נדחה דרבנן מפני דרבנן.

צ"ל, שהרמב"ם סובר שלמרות ההלכה שכיבוש יחיד לאו שמיא כיבוש, מכיון שבכל זאת מדרבנן סוריא חייבת בתרו"מ לכן מצוה לקנות בה קרקעות. (ואולי הרמב"ם לשיטתו, שעיקר מצות ישוב הארץ הוא לא עצם הישיבה בארץ אלא קיום המצוות התלויות בה ולכן לא מנה את ישוב הארץ במנין המצוות).

פעמיים חוזר המג"א על הזיקה שבין מצות רכישת קרקעות בא"י לאיסור לא תחנם. משמע מדבריו שכל מקום שמותר למכור בו בתים לנוכרים, במקביל אין מצוה לקנותם בשבת וא"כ ה"ה גם להפך. אלא שבקושייתו על הרמב"ם סבר שאיסור לא תחנם גדול יותר ממצות קניית בתים, ולכן הדברים ק"ו – במקום שאין

איסור לא תחנם כש"כ שאין מצוה לקנות שם בתים בשבת. ובתירוץ סבר שבכ"ז יש קצת מצוה לקנות בתים גם במקום שאין איסור לא תחנם. הנה רש"י (גיטין שם, ד"ה משום ישוב ארץ ישראל) כתב: "לגרש עובדי כוכבים ולישב ישראל בה". משמע שהא בהא תליא: יישובם של ישראל מותנה בהוצאת הנוכרים. וממילא מסירה לנוכרים ממעטת את יישובם של ישראל, בחינת "אמלאה החרבה" ועי' מגילה ו ע"א. נמצא אפוא שמצות ישוב א"י ואיסור לא תחנם הם שני צדדים של מטבע אחת.

והדברים מפורשים יותר בשו"ת הריב"ש (סימן שפז):

שאני ישוב א"י שאינה מצוה לשעתה, אלא מצוה המתקיימת לעולם.

ומצוה ותועלת לכל ישראל, שלא תשתקע ארץ קדושה ביד כותים.

עכ"פ מהרמב"ם עולה שאפילו בסוריא, שהיא מחוץ לגבולות א"י וכיבושה כיבוש יחיד, שאינו תקף להלכה, בכ"ז מצוה לקנות בה קרקעות ואפילו בשבת. לא מסתבר לומר שסוריא קדושה יותר מא"י שנתקדשה ע"י עולי מצרים. ולפי"ז צ"ל שמה שאמרו כקונה בפרוארי ירושלים רצו לומר אדרבה, משום שסוריא היא כיבוש יחיד ואפילו לדרגת עולי מצרים לא הגיעה בכל זאת לעניין קניית קרקעות בשבת היא חשובה כמו עיקרה של ארץ ישראל, דהיינו פרוארי ירושלים. ולא כמו שדייק החת"ס. וכן כתב במפורש הכפתור ופרח (פ"י) והמור וקציעה (שם) שכתב, לא תהיה עזה שהתקדשה ע"י עולי מצרים, גרועה מסוריא שכל קדושתה היא רק מכוח כיבוש יחיד שלא שמה כיבוש. וכ"כ בשו"ת ישועות מלכו (חלק יו"ד סימן סז):

ולענין הלכה כבר כתב בס' כפתור ופרח שמצוה לדור גם בכיבוש עולי מצרים וכן בעבר הירדן, ואין ספק להרהר אחר דבריו, א"כ בזמה"ז ג"כ מצוה אם מזדמן לאדם לקנות מצוה לקנות, וכבר כתב בס' כפתור ופרח דשבות אמירה לעכו"ם מותר ג"כ במקומות שכבשו עולי מצרים ק"ו מסוריא... רק שאין לזוז מדברי הכפתור ופרח שגם המקומות שכיבושם עולי מצרים מצוה גם בזמן הזה לדור בהם ואינו מטמא משום ארץ עממים:

וכן משמע מהאב"נ (וי"ד סי' תנד), ולדבריו גם המהרי"ט (בסי' מז) שכתב שאין האיש כופה את האשה לעלות עמו ממצרים לעזה, לא כתב כן אלא לעניין כפיית בעל את אשתו. אך לעניין מצות ישוב הארץ, גם המהרי"ט מודה שעזה דינה כא"י לכל דבר. וא"כ דברי החת"ס מוקשים מסברה ואינם מוסכמים על רוב הפוסקים.

ג. מצות ישוב א"י לדעת הרמב"ם

בזיקה האמורה שבין איסור לא תחנם למצות ישוב הארץ, יתכן שיש ליישב את שיטת הרמב"ם שלא מנה את מצות ישוב א"י במניין המצוות, למרות שפסק כאן (כאמור לעיל הל' שבת פ"ו הי"א) שמצות ישוב הארץ מתירה אמירה לגוי בשבת. וכן פסק בהל' מלכים (פ"ה הל' ט-יב) שמצוה לגור בארץ. וכבר תמה עליו הרמב"ם (בשכחת מ"ע ד). ולהנ"ל אפשר לומר שמצות ישוב א"י כלולה בלא תחנם, ולכן לא ראה הרמב"ם צורך למנותה כמצוה בפני עצמה.

אלא שהרמב"ם בספר המצוות (לא תעשה מצוה נ) לא כלל באיסור לא תחנם האמור בתורה, את איסור החניה בקרקע, וז"ל:

והמצוה החמישים היא שהזהירנו מחמול על עובדי עבודה זרה ומייפות דבר מכל מה שייחוד להם והוא אמרו יתעלה (ס"פ ואתחנן) לא תחנם ובאה הקבלה לא תתן להם חן עד שהאיש יפה הצורה מעובדי עבודה זרה אינו מותר לנו שנאמר זה יפה תואר מיהו שם (לא תעשה מצוה נא), הזכיר את לא תחנם כחלק מהאיסור להושיב נוכרים בארצנו, וז"ל:

שהזהירנו מהושיב עובדי ע"ז בארצנו כדי שלא נלמד כפירתם והוא אמרו ית' (משפטי' כג לג) לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. ואילו רצה הגוי לעמוד בארצנו אינו מותר לנו זה עד שיקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ואז יהיה אפשר לו לשכון. וזה יקרא (מתני' ב"מ ע ב מכות ח ב נגעים רפ"ג) גר תושב. רוצים בזה שהוא גר לעניין שיהיה מותר לשכון בארץ לבד. וכן אמרו (ע"ז סד ב) אי זהו גר תושב זה שקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה. ואולם עובד עבודה זרה לא ישכון עמנו ולא נמכור לו נחלה ולא נשכיר. ובבאור בא לנו הפירוש (שם כ א) לא תתן להם חנייה בקרקע.

אך גם לפי הגדרה זו האיסור להושיב נוכרים בארצנו הוא כדי שלא ישפיעו עלינו לרעה. משמע מכללא שארץ זו היא ארצנו, ומצוה עלינו לגור בה. שאל"כ מה ההצדקה והצורך לגרש גויים ממנה?

מיהו אין מכאן מקור לחייב כל אדם מישראל לגור בארץ, אלא רק חיוב עקרוני כללי, שעם ישראל ישב בארצו. אלא שאם כנים דברינו שיש זיקה בין איסור לא

תחנם למצות ישוב הארץ, י"ל שכשם שאיסור לא תחנם חל על היחיד כך גם מצות ישוב הארץ חלה גם על היחיד. וצ"ע.

ד. בין סוריא לגוש קטיף

לפי מסקנת המג"א אין ראייה ממצות קניית קרקעות לאיסור לא תחנם. איסור לא תחנם לא חל בהכרח על כל מקום שיש מצוה לרכוש בו קרקעות, כגון סוריא. ויתכן אפוא לומר שאע"פ שיש מצוה לרכוש קרקעות בעזה, ואפילו בשבת – אך אין איסור למוסרן לנוכחים, וכמו שכתב המנ"ח.

אך מצד הסברה לא נראה לומר כן. כי אדרבה, מסתבר שיש קושי גדול יותר להפקיע קדושה מלהחיל קדושה (עיין אתוון דאורייתא להגר"י ענגיל כלל ט) ואם מצוה לרכוש קרקעות ולהחיל עליהן קדושה, ק"ו שאסור למוכרם לנכרים ולהפקיע את קדושתן. ובשלמא בבתיים אין כ"כ עניין של קדושה, אך בשדות יש גם צד זה, כמבואר בגמרא (וע"ז כא א), וכמו שכתב הרמב"ם בהל' ע"ז (פ"י ה"ג): "מפני מה החמירו בשדה? מפני שיש בה שתיים, מפקיעה מן המעשרות ונותן להם חנייה בקרקע". ואף כי יש הבדלים בין שדות לבתיים, בסברה זו שיצירת חלות קלה יותר מהפקעת חלות, י"ל שאין הבדל מהותי ביניהם ואם מצוה לקנות מהם בתים אפילו בשבת ק"ו שאסור למכור להם בתים.

אלא שקשה מסוריא שיש מצוה לקנות בה בתים ושדות, ובכ"ז אין בה איסור לא

תחנם?

ונלענ"ד שאין לדמות כלל את עזה לסוריא. וגם אם בסוריא אין איסור לא תחנם, בעזה יש איסור. כי עזה נתקדשה ע"י עולי מצרים ודינה כדין א"י לנושאים שונים, כגון לעניין סמיכת חכמים לדעת הרמב"ם, ולתרו"מ לדעת הכפ"פ והרדב"ז. ולכן מסתבר שיש בה גם איסור לא תחנם. משא"כ סוריא אין בה שום קדושה ולכן אין בה איסור לא תחנם. אלא שיש להקשות כנ"ל, אם סוריא אין בה שום קדושה מדוע בכ"ז יש מצוה לקנות בה קרקעות ואפילו בשבת?

והנה הקשה כבר מו"ר הגר"ש ישראל בארץ חמדה (ספר א שער ד, סימן ג אותיות ד-ה), שכל המעיין במפה רואה שסוריא כלולה בכלל א"י המובטחת. הפרת זורם בצפון מזרחה של סוריא והרי הפרת הוא גם גבולה הצפון-מזרחי של א"י?

וצ"ל כמש"כ שם מו"ר הגר"ש ישראל, שכשם שחול"ל לא מתקדש לפני כבושה של כל א"י, כך גם גבולות ההבטחה בא"י לא מתקדשים לפני כיבושם של גבולות ההתנחלות המסומנים בפרשת מסעי ובס' יהושע. ולכן יש מצוה לקנות אדמות בסוריא כי סופנו להגיע אי פעם לסוריא. ובכל זאת אין איסור לא תחנם בסוריא. כי איסור

לא תחנם הוא בגלל "לא ישבו בארצך" דהיינו בגבולות ההתנחלות, שלא ישפיעו לרעה על ישראל היושבים בהם. אך בסוריא לא יושבים עדין ישראלים, לכן אין איסור לא תחנם כרגע. אמנם מצות רכישת קרקעות יש בה, כי ע"י רכישת קרקעות יש סיכוי שהישוב יתרחב ויגיע גם לשם (וכמש"כ הישוע"מ יו"ד סי' סו).

אך בא"י שנתקדשה ע"י עולי מצרים יש בה קדושה בעצם, ורק לענין חיוב תרו"מ לא חויבה מה"ת, בגלל שקדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא, ומסתבר שאיסור לא תחנם חל על אזור זה.

ה. ראייה לאיסור לא תחנם בגוש קטיף

לענ"ד, יש ראייה מפורשת שאיסור לא תחנם חל גם בתחום עולי מצרים מהאמור במסכת עבודה זרה (כא ע"א):

ובסוריא משכירין להם בתים אבל לא שדות ובחוץ לארץ מוכרין להם בתים ומשכירין שדות דברי רבי מאיר, רבי יוסי אומר בארץ ישראל משכירין להם בתים אבל לא שדות ובסוריא מוכרין בתים ומשכירין שדות.

בגמרא מקשים על ר"מ דסבר בסוריא משכירין בתים, מאי שנא מכירה דלא? ומתריצים: קסבר כיבוש יחיד שמיה כיבוש (רש"י: ובמכירה דסוריא איכא איסורא בין בתים בין שדות, הלכך שכירות שדות דסוריא לאו גזירה היא משום שכירות דא"י אלא משום שכירות שדות דלאו גזירה היא אלא איסורא דאורייתא. ומיהו לא אחמור בה רבנן למיגזר שכירות דבתים אטו מכירה). שדה דאית ביה תרתיה (גם לא תחנם וגם הפקעת קדושה) גזרו ביה רבנן (גם שכירות). בתים דלית בהו תרתיה לא גזרו בהו רבנן שכירות (אלא רק מכירה שהיא אסורה מעיקר הדין).

מבואר אפוא שלמ"ד כיבוש יחיד שמיה כיבוש יש במכירת בתים בסוריא משום לא תחנם. ומדובר בזמן המשנה, שעולי בבל לא כבשו את סוריא, שהרי אפילו בא"י הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, וק"ו סוריא. וכן הראב"ד כותב במפורש בהלכות שמיטה ויובל (פ"ד הל' כח):

עבר הירדן מה היה צריך להביאו מק"ו הרי לא החזיקו עולי בבל וכן סוריא.

גם לרמב"ם אין הכרח לומר שחולק עליו בזה יעו"ש"ה. ובכ"ז למ"ד כבוש יחיד שמיה כיבוש חל איסור לא תחנם על סוריא. וא"כ לא תיגרע א"י עצמה שנכבשה כיבוש רבים ע"י עולי מצרים מכיבוש יחיד בסוריא שהיא כחו"ל.

כך מצאתי בשו"ת שמן המר לר' מרדכי רוביו (חיו"ד סי' ד, עמ' לד) שכתב, שאיסור לא תחנם חל גם על תחום עולי מצרים, שלעניין זה אין הבדל בין קדושה ראשונה לקדושה שניה.

ו. איסור לא תחנם ציבורי או אישי?

יש טוענים שאיסור לא תחנם לא חל על הציבור. וכשיחיד מוסר את ביתו לציבור רשאי הציבור למוסרו לגוי (כעין עמון ומואב טהרו בסיחון). ולא היא! על כך ניתן ללמוד ממה שנאמר על שלמה המלך והסכמו עם חירם (מלכים א ט, יא):

חירם מלך צר נשא את שלמה בעצי ארזים ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל. פירש הרלב"ג שכבר נזכר בספר ד"ה, כי חירם נתן גם הוא לשלמה עיירות, הושיב בהם את בני ישראל וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט את ארץ ישראל. (כידוע היה הרלב"ג ת"ח ונכדו של הרמב"ן, ומוזכר בכס"מ הל' עבדים) וכ"כ האברבנאל.

במפרשים נאמרו הסברים שונים למעשהו של שלמה ויש מי שאומר ששלמה טעה בכך. אולם לא מצינו מפרש אחד, שאומר שלמלך מותר מסיבות מדיניות לוותר על נחלתנו לזרים.

ומובא בר"ן (נדרים כח ע"א) בשם התוספות:

דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדינא דמלכותא דינא מפני שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ, אבל במלכי ישראל לא לפי שא"י כל ישראל שותפין בה. כלומר אין למלך או לרשות ציבורית כל שהיא סמכות למסור חלק מהארץ לאחרים.

ז. מצות ישוב אי"י אישית או ציבורית?

יש טוענים טענה הפוכה, שמצות ישוב הארץ היא מצוה ציבורית ואין הפרט מחויב בה, לכן אין חיוב על הפרט לגור דווקא במקום מסוים והציבור יכול להוציאו משם ולהושיבו במקום אחר בא"י.

לאור האמור לעיל שהא בהא תליא, היינו לא תחנם וישוב הארץ; כשם שלא תחנם חל גם על הכלל וגם על הפרט, כך גם מצות ישוב הארץ היא גם מצוה

ציבורית וגם מצוה אישית. וכן משמע מהרמב"ן בהשגותיו לספר המצוות ושכחת העשין מצוה ד):

שנצטוינו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות או לשממה. והוא אמרו להם (מסעי לג ורמב"ן שם) והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה והתנחלתם את הארץ. . . נצטוינו בכיבוש בכל הדורות.

חלק זה של המצוה הוא ציבורי מכמה סיבות: א. כי הוא שולל את "זולתנו מן האומות" כלומר מדובר בחיוב לאומי. ב. חלק זה של המצוה מאפשר גם מלחמה. אין ספק שמלחמת מצוה היא מצוה ציבורית ואינה מוטלת על היחיד. ובזה מיושבת קושיית המנחת חינוך (מצוה תכה):

וצ"ע, נהי דכל המצוות נדחים מפני הסכנה, מכל מקום מצוה זו, דהתורה ציותה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיניה על הנס, כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה. אם כן חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה. וע"כ צריך לחלק בין מצוה אישית שהיחיד אינו חייב בה, ואף אינו רשאי להסתכן עברה. לבין מצוה ציבורית בה סכנתם של יחידים אינה מפקיעה את המצוה מהכלל. בהמשך דבריו מתיחס הרמב"ן (שם) למצוות דירת הארץ, שהיא מצוה אישית ואינה תלויה כלל בציבור:

ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ יהא בעיניך כעובד עבודה זרה...וזולת זה הפלגות גדולות שאמרו בה הכל הוא ממצות עשה הזה שנצטוינו לרשת הארץ ולשבת בה. אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה.

כלומר מצוה זו יש בה שני חלקים: ציבורי ואישי. וכל חלק עומד בזכות עצמו. וגם כשאין מסגרת ציבורית הפרט הדר בארץ מקיים מצוה. וכן יחיד הרוכש קרקעות בא"י מקיים מצוה גדולה, גם כשאין מסגרת צבורית העושה זאת. וכן משמע משו"ת הרשב"ש (סי' ב):

והנה אין ספק שהדירה בארץ ישראל מצווה גדולה היא בכל עת ובכל

זמן. ואדוני זקני הרמב"ן מנאה מכלל מצוות עשה, שנאמר "וירשתם אותה וישבתם בה". וכן היא דעת אדוני אבי הרשב"ץ בספר זוהר הרקיע. אמנם מצוה זו אינה מצוה כוללת לכל ישראל בגלות החל הזה. אבל היא נמנעת בכלל, כמו שאמרו חז"ל (כתובות קיא ע"א) שהיא מכלל שבועות שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו את הקץ ושלא יעלו בחומה.

ר"ל גם בגלות, כשאין ציבוריות כלל ישראלית, מכוח השבועה שלא יעלו בחומה, לאפקעה חובתו של היחיד לדור בארץ, וה"ה ליישבה ולרכוש בה קרקעות. וכן משמע מירושלמי (מועד קטן פ"ב ה"ד):

רבי יהושע בן לוי שאל לרבי שמעון בן לקיש מהו ליקח בתים מן הגוי אמר ליה אימת רבי שאל בשבת תני בשבת מותר כיצד הוא עושה מראה לו כיסין של דינרין והגוי חותם ומעלה לארכיים שכן מצאנו שלא נכבשה יריחו אלא בשבת דכתיב כה תעשה ששת ימים וכתוב וביום השביעי תסובו את העיר שבע פעמים וכתוב עד רדתה אפילו בשבת

ופי' האג"ט במלאכת טוחן (אות לח או"ק ו) שמלחמת המצוה הציבורית לכבוש את הארץ מתירה להילחם גם בשבת. ומכוחה גם היחיד מצווה לקנות את ארץ ישראל אפילו בשבת. אולם מאחר והיחיד אינו מצווה במלחמת מצוה, שהרי מלחמה אינה מצוה אישית, אלא ציבורית, נחתינן דרגה והתירו לו רק איסור דרבנן של אמירה לגוי ולא מלאכה דאורייתא.

מבואר אפוא שיחיד מצווה לרכוש קרקעות בא"י גם ללא מסגרת ציבורית. ועיין שו"ת ישועות מלכו (חלק יו"ד סי' סו) שכתב:

אמנם גם לפי דעת הרמב"ן שחשב זאת למ"ע, מ"מ בעיקר המצוה אינו אלא הירושה והישיבה כאדם העושה בתוך שלו לכבוש א"י שתהי' תחת ירושתינו לא על ביאה ריקנית של עתה. וכבר המשילו האחרונים למ"ע של אכילת מצה כי עיקר המצוה היא האכילה, ולקיחת החיטים לשם מצוה והלישה והאפי' אינם גמר מצוה, ומ"מ בודאי מצוה גדולה היא, ועל זה נאמר גומל לאיש חסד כמפעלו, גם על הפעולה של מצוה מקבל שכר, ונאמר אשרי תמימי דרך גם על הדרך של עושי מצוה יש בו שלימות ואין ספק שהיא מצוה גדולה כי הקיבוץ הוא אתחלתא דגאולה, ונאמר עוד אקבץ עליו לנקבציו. ועיין ביבמות דף ס"ד שאין

השכינה שורה פחות משתי רבבות מישראל, ובפרט עתה שראינו
התשוקה הגדולה הן באנשים פחותי ערך הן בבינונים הן בישרים
בלבותם, קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה אשרי חלקו שהוא ממזכה
רבים.

הישועו"מ רואה במצוה הציבורית מעין "גאולה שלמה", משום שרק בה יכול אדם
מישראל לעשות בארץ כבשלו ובמצוה האישית רק "אתחלתא דגאולה". ואע"פ
שדימה אותה להכשר מצוה היא נחשבת למצוה, משום שהמצוה השלמה חייבת
להתחיל במצוה החלקית. וכן משמע מפסק השולחן ערוך (או"ח סי' שו סעי' יא):
מותר לקנות בית בארץ ישראל מן הא"י, בשבת, וחותר ומעלה
בערכאות.

והרי השו"ע דן רק בנושאים הנהוגים בזמן שישראל שרויים בגלות ובין האומות,
ובזמנו רק יחידים יכלו לרכוש קרקעות בא"י ולא היתה שום מסגרת ציבורית, ובכל
זאת מותר לעשות זאת אפילו בשבת. (וגם חז"ל שדיברו על קניית קרקעות בא"י ובסוריא דברו
בימיהם שלא היה שלטון ישראלי בארץ וק"ו שלא בסוריא).

ופשוט הוא שאם יחיד יוכל לרכוש היום קרקע בעבר הירדן או בלבנון או בצפון
מערב סיני, במקומות שהם חלק מא"י והינם מחוץ לגבולות מדינת ישראל יקיים מצוה
ויוכל לעשות כן אפילו בשבת. ואין שום סמכות לממשלה ישראלית למנוע זאת ממנו.
וא"כ ה"ה לאיסור לא תחנם. כל יחיד מוזהר לא למסור את ביתו ובפרט את חצרו
ומשקו לנוכרים, גם אם הממשלה דורשת לעשות זאת. ומסירת הבית לצבא או
למשטרה ביודעין שהמטרה היא להעביר את הבעלות לנוכרים אף היא אסורה הן
משום לפני עיור והן משום שהיא בעצם מסירה לנוכרים. כאדם המוכר את ביתו
לנוכרים באמצעות סרסור אין ספק שעובר בלא תחנם.

ח. טובת ישראל

כשהמטרה היא טובת ישראל מותר למכור קרקע לנוכרי. כך כתב הישועו"מ (סי'
נה) בהקשר להתר המכירה בשמיטה. ולכאורה ראיה לדבריו היא מש"כ הראשונים
(גיטין לח ע"ב):

אמר רב יהודה אמר שמואל: כל המשחרר עבדו עובר בעשה,
שנאמר: לעולם בהם תעבודו. מיתבי: מעשה בר' אליעזר שנכנס
בבית הכנסת ולא מצא עשרה, ושחרר עבדו והשלימו לעשרה! מצוה
שאני.

והקשה הרמב"ן:

תמהני וכי מפני מצוה להתפלל בציבור דחו עשה שבתורה? ואפשר שלא אמרה תורה לעולם בהם תעבודו אלא משום שלא ליתן להם מתנות חנם כענין דכתיב בגוים לא תחנם, אבל כשהוא משחררו מפני שנותן דמי עצמו או משום מצוה וצורך הרב דליכא חנינה מותר

וכן כתבו הרשב"א והר"ן. ואפשר היה ללמוד מדבריהם שאם אדם מוכר קרקע לגוי בא"י לטובתו אין בכך איסור. אך הדברים צריכים ליבון. הם לא הזכירו את איסור המכירה לגוי אלא את מתנת החינם וידוע שאיסור לא תחנם כולל שלושה איסורים: א. איסור חניה. ב. איסור מתנת חינם. ג. איסור חן. הם השוו את איסור שחרור עבד לאיסור נתינה בחינם ולא התכוונו להשוותו לאיסור חניה בקרקע שאין לו שום דמיון לשחרור עבד.

ואכן החזו"א (שביעית כד ד) כתב שאין מדבריהם ראייה לעניין מכירת קרקעות בא"י. והגרצ"פ פרנק (הר-צבי באוצר השביעית השלם, כרס ציון סי' ג) כתב שאין לחלק בין האיסורים השונים הכלולים כולם יחד בלאו אחד של לא תחנם, וה"ה מכירת קרקע.

והדברים צ"ע שהרי כל מוכר קרקע לטובתו מוכר, כגון שהוא זקוק למעות וכדו'. א"כ נפל כל איסור מכירת קרקע בבירא, כי כל מכירה היא לטובתו של המוכר? ולכן צ"ל שאכן צודקים שניהם. צדק החזו"א שלא תחנם אסור גם במכר שיש בו טובת ישראל, וצדק הגרצ"פ שלטובת ישראל מותר למכור שדה לגוי, אולם באמת לא בכל מכירה, אלא רק במקרים מיוחדים כגון אלו המוזכרים בספר כפתור ופרח (פ"י):

מסכת גיטין פרק השולח (מד ע"א) תניא המוכר ביתו לגוי דמיו אסורין. וגוי שאנס ביתו של ישראל, ואין בעליו יכול להוציאו לא בדיני ישראל ולא בדיני אומות העולם, מותר ליטול דמיו, וכותב ומעלה בערכאות שלהם מפני שהוא כמציל מידם.

מסתברא דהוא הדין ישראל הדר בעיר שכולה גוים בארץ ישראל, ורוצה להעתיק דירתו לעיר אחרת, ויש לו שם בית, שיכול למכרה לגוים, כי הוא מתירא שהגוים יחריבוהו, או שיחזיקו בו וידורו שם בעל כרחו. וכן נמי אם הוא בעיר שרובה ישראל, ואנסוהו זוזי, ואין

שם ישראל שיקנהו אפילו בזול. וההיא דאין מוכרין להם בתים נוקמה בדליתא לחדא מהני תנאי.

וה"ב העטור ז"ל כתב אות מ"ס בשם תשובות, אם אינו מוצא למכור [לא] למצרן ולא לישראל אחר אפי' חצי דמיו, ומצרן מעכב למכרו לגוי, אם אינו מוכרה לחסרון מזונות, או שאין לו ממנה הנאה כל כך, לא כל הימנו שירביץ ארי עליו. שכך שנינו פ' השותפין שרצו (ב"ב יג, א) שני אחים וכו', קח לך זתים ועשם בבית הבד, אף זה יעשה תקנה לעבדת שדהו. ואם הוא עני וצריך למכור לחסרון מזונות, יטריח בר מצרן לקנותו, וינצל מאונס הגוי. ואם אינו רוצה לקנות לא הוא ולא אחר, ואי איפשר לו שלא ימכור שדהו, מוכרו לגוי. שעני שאמרו בשני אחיו, לא עני לגמרי, אלא עני לאותו דבר. אבל מ"מ יקבל עליו אונס הגוי.

הכפ"פ אומר במפורש שמי שאנוס כגון שהוא חושש גויים יחריבו ביתו או שאין שם ישראל שימכרנו אפילו בזול, מותר למכור לגוי. ובהסבר הדברים באשר לגויים האנוסים אותו י"ל שבלאו הכי הוא לא יוכל להמשיך ולדור באותו מקום, ומכיון שהוא לא יכול לחנות שם אין מניעה שגוי יחנה במקומו. כי כאמור, כל איסור החניה לנוכרים הוא רק כדי שישראלים יחנו בארץ ולא נוכרים. אך באשר להפסד צ"ל כמ"ש הכפ"פ שהוא כמציל מידם ודומה לזה מצינו באיסור ערכאות שמותר להציל, כי אין שם כוונה לייקר את הערכאות אלא להציל, אף כאן כשאין כוונתו לתת חניה לגוי אלא רק למנוע מעצמו הפסד מותר למכור לגוי. ולפ"ז יש לחלק בין מכירה רגילה, שאין בה הפסד אם ימכור לישראל, שהיא אסורה, לבין הצלה מהפסד שהיא מותרת.

לפי"ז המחלוקת בין החזו"א והגרצ"פ לעניין שמיטה היא, האם זהו אונס או לא. או האם יש חשש שההתיישבות תחרב חלילה אם לא ימכרו או לא. החזו"א לא חשש והגרצ"פ חשש.

והנה בנ"ד מצדיקי העקירה טוענים שהדבר עשוי אולי להביא תועלת לעם ישראל. אולם גם הם מודים שייתכן גם להפך, שהעקירה תגרום נזק יותר משיביא תועלת. כגון שהטרור יגבר ואויבינו יקבלו חיזוק למאבקם ע"י השג זה, שבכוח הם מצליחים לנשלו מאדמתנו. אלא שבכ"ז מצדדי הנסיגה טוענים שיש כאן הימור מחושב, אולי בכל זאת יש גם סיכוי שמשוהו ישתנה פה לטובה, וגם מעמדנו המדיני אולי עשוי להשתפר וצ"ע עד כמה יש להתחשב בשיקול זה. אומנם אין ספק שהוא חשוב

לכשעצמו. אלא שאין לדבר סוף. כמה נסיגות ניסוג חלילה מא"י, כולל ירושלים, חלילה, רק כדי למצוא חן בעיני אוה"ע אשר פיהם של רבים מהם דיבר שווא וימינם ימין שקר?!), מכיון שמדובר כאן באיסור ודאי, ורק ספק ספקא של תועלת, אין ספק מוציא מידי ודאי. אך תיתכן טענה אחרת, המוזכרת בכפ"פ, שמי שדר בין הגויים ומתיירא מהם רשאי למכור להם את ביתו ולעבור למקום אחר. וזו הטענה המושמעת, שהמקום מסוכן ויש חשש לחייהם של התושבים והחיילים המגנים עליהם. התושבים עצמם מוכנים להישאר הלאה במקום למרות הסיכונים (ומותר לאדם ליטול על עצמו סיכון מחושב בנושא כזה, עיין מ"ש באהלה של תורה ח"ד סי"א.). לדעתם, סיכון קיים גם במקום אחר, וא"כ מה לי הכא מה לי התם. וגם יש גורמים צבאיים החוששים שאדרבה, הנסיגה רק תחמיר את בעיית הביטחון לכל תושבי הארץ בכלל והנגב המערבי בפרט. לסבורים כן אין צידוק לעזוב את המקום ולמוסרו לנוכרים. נמצא שהמצב מורכב. מי שאכן משוכנע באמת שהעקירה תביא תועלת אינו עובר מבחינתו על לא תחנם. אך מי שמפקפק בכך עובר על לא תחנם. ואיננו דנים כאן בשאלת ההכרעה בנושא כגון דא. הדבר חורג מתחום דיוננו זה. עיין באהלה של תורה ח"א סי' ד בעניין ימית, אם כי אין דמיון מלא בין מצבנו היום למה שהיה שם).

ט. התנגדות לעקירה

השאלה היא עד כמה אדם צריך להתנגד לעקירתו מביתו. במקו"א דנו אם מותר לאדם להתקוטט על מצוה (באהלה של תורה ח"א עמ' 82-80 ואיכמ"ל.) ובודאי שאינו מחויב לסבול חבלות בגופו כדי לקיים מצוה. ומכיון שהמדובר באונס י"ל כמש"כ הראשונים על אלישע בעל כנפים (שבת דף מט ע"א):

שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק ראהו קסדור אחד רץ מפניו ורץ אחריו וכיון שהגיע אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו אמר לו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה

ובחדושי הרמב"ן (שם):

ואי קשיא אלישע שהיה גוף נקי למה נטלן מראשו והא בשעת שמד אפי' אערקתא דמסאנא יהרג ואל יעבור (סנהדרין ע"ד ב'?) ה"מ לעבור על מצות לא תעשה אבל אם גזרו לבטל מצות עשה ודאי תבטל ואל יהרג דשב ואל תעשה שאני, ועוד שהן יכולין לבטל על כרחו

שיניחוהו בבית האסורין וממילא תבטל.

וכ"כ שם יתר הראשונים. וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' קנז) אבל אם גזרו גזרה שלא לקיים מצות עשה, אין צריך לקיימה וליהרג. משמע שגם אם למרות התנגדותו של האדם, יאנסו אותו לעבור עברה, שגם בלעדיו אינו חייב להתנגד. וצ"ע כמה הפסד עליו להפסיד כדי למנוע מעצמו לעבור עברה.

בשולחן ערוך (יו"ד שם ס"א, בהגה) נפסק:

ואם יוכל להציל עצמו בכל אשר לו, צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה. (ר"ן פרק לולב הגזול ורשב"א וראב"ד וריב"ש סימן שפ"ז). ובמקום שאמר: כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפס באותו עון, מכל מקום בדבר שיש חשש סכנה אין צריך להוציא ממונו על זה. (מהרי"ו סימן קנ"ו /קנ"ז).

ובפ"ת שם (אות ד):

ועיין בסוף ספר תיבת גומא חקירה ד' שכתב דבל"ת שאין בו מעשה כמו להניח חמץ שלא יבער וכדומה י"ל דאין מחויב לבזבז ממונו ע"ש וכן כתב בספרי פמ"ג על או"ח סי' תרנ"ו וכן כתב בתשובת חות יאיר סו"ס קל"ט לענין לאו דלא תלין אביאנו אי"ה לקמן סימן שנ"ז סק"ח.

ועיין בס' חומת ירושלים ס"ס קצ"ו שכ' דנראה לו חילוק שבין עשה לל"ת לענין חיוב בזבז ממונו הוא דקום עשה הרבה ימנע ממנו בסבת עניותו לכן התירו שלא יקיים פ"א על דרך שארז"ל חלל שבת א' כדי שתשמור שבתות הרבה אבל שיעבור ל"ת משום ממון אין סברא דמשום עוני ודאי אין הכרח לעבור ל"ת ומניעת עשיות הרבה ימצאו בסבת עוני עכ"ד. לפי זה יש לומר דאין חילוק.

ועיין בס' משנת חכמים ריש הלכות יסודי התורה שדעתו ג"כ נוטה לחלק דדוקא בל"ת שיש בו מעשה וכתב דה"ה להיפך במ"ע שעובר בקום ועשה כמו כל לאו הבא מכלל עשה מחויב לבזבז כל ממונו ע"ש.

עוד כתב בפמ"ג שם דיש להסתפק בל"ת דרבנן אם מחויב ליתן כל ממונו או חומש ע"ש ועיין בתשובת חות יאיר סי' קפ"ג דפשיטא ליה דאפי' בל"ת דרבנן צריך ליתן כל ממונו.

ובשולחן ערוך (שם):

ודוקא אם רוצים להעבירו במצות לא תעשה, אבל אם גזרו גזרה
שלא לקיים מצות עשה, אין צריך לקיימו ושיהרג.

ובפ"ת (שם):

עיין בס' משנת חכמים ריש הל' יסוה"ת שם שכתב דלכאורה גם
בזה יש לחלק בין שב ואל תעשה לקום ועשה ע"ש.

וצ"ע האם בנ"ד הוא נחשב כמי שעובר על איסור לא תחנם בקום עשה או בשב
ואל תעשה? אם הוא לא מתנגד לכך שייקחוהו הוא לא עושה דבר. אך אם הוא
קם מרצונו והולך לכאורה הוא עושה מעשה. מיהו י"ל שהליכתו, אע"פ שהיא בקום
עשה, היא לכשעצמה אינה מעשה מסירה לנוכרים, אלא שכתוצאה מעזיבתו יוכלו
למסור את ביתו לנוכרים. וצ"ע אם דבר זה נחשב לקום עשה. ומצינו שאדם נחשב
לעובר עבירה בקום עשה אע"פ שאת עצם העבירה עובר רק בשב ואל תעשה, אך
מכיון שקדם לכך מעשה הוא נחשב לעובר בקום עשה. כגון נזיר שנכנס לאהל המת
בשירה תיבה ומגדל ובא חברו ופרע את המעזיבה הנזיר חייב, אע"פ שלא עשה
מעשה באהל המת, אלא כשנכנס לתיבה לשירה ולמגדל (נזיר מ), וה"ה מי שנכנס
בטומאה למקדש ושהה, שחייב על השהייה, אע"פ שלא עשה מעשה אלא בשעת
הכניסה (שבועות כד). מיהו לא דמי – שם הנזיר שוהה באהל המת באיסור, וכן הנכנס
למקדש הוא שוהה במקדש באיסור. משא"כ זה שיצא מביתו וכתוצאה מכך נמסר
ביתו לנוכרים, כשהוא כבר לא נמצא בביתו, מעשה העבירה נעשה בלעדיו, ללא כל
מעורבות מצידו, לא פעילה ולא פסיבית. אע"פ שעצם עזיבתו את ביתו בידיעה שזו
תגרום למסירתו לנוכרים היא עבירה, אולם ייתכן שאינו נחשב לעובר עבירה בקו"ע.
נפ"מ לשאלה האם חייב להפסיד את כל ממונו כדי למנוע את העבירה או לא. וצ"ע.

הרב יהודה זולדן

אז יתן המלך שלמה לחירם עשרים עיר בארץ הגליל

הקדמה

לא אחת, בעת דיון בסוגית עקירת ישובים בארץ ישראל, נסיגה מהם והעברתם לידי גוים, יש המביאים תקדים ממנו ניתן ללמוד כביכול שהדבר מותר. זאת ממעשיו של שלמה המלך, שנתן עשרים ערים בגליל לחירם מלך צור. להלן נעין בפרשיה זו בתנ"ך, בדברי חז"ל והמפרשים, ונלמד מה אכן אירע שם. נציין רק כרקע, ששלמה המלך כרת ברית עם מלך שהיה ידיד ותיק של עם ישראל ובמיוחד עם שבט יהודה, ולא עם מלך אויב, וכן הוא עשה כן לא מתוך חולשה וכמי שנסוג ח"ו מארץ ישראל, אלא מתוך גבורה ועליונות, כשחירם כפוף למרותו ושלטונו של שלמה. הברית עם חירם מלך צור, לא עמדה בשעת מבחן ובעת צרה לישראל, ועל כך הוכיחום הנביאים, הם נענשו.

א. הברית בין שלמה לחירם

לאחר ששלמה המלך ישב על כסא המלוכה, הוא עומד לקיים את שצויה אביו בצואתו - לבנות את בית המקדש במקומו הקבוע בירושלים. לשם כך הוא מזמין עצים מחירם מלך צור:

והנני אמר לבנות בית לשם ה' אלהי כאשר דבר ה' אל דוד אבי לאמר בנך אשר אתן תחתידך על כסאך הוא יבנה הבית לשמי. ועתה צוה ויכרתו לי ארזים מן הלבנון ועבדי יהיו עם עבדיך ושכר עבדיך אתן לך ככל אשר תאמר כי אתה ידעת כי אין בנו איש ידע לכרת עצים כצדנים. ...ויהי חירום נתן לשלמה עצי ארזים ועצי

ברושים כל חפצו. ושלמה נתן לחירם עשרים אלף כר חטים מכלת
לביתו ועשרים כר שמן כתית כה יתן שלמה לחירם שנה בשנה.
וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו ויהי שלם בין חירם ובין שלמה
ויכרתו ברית שניהם (מלכים א ה, טו- כח)

חירם היה ידיד של דוד אביו, והוא שלח עצים מלבנון לבנין ביתו של דוד (שמואל
ב ה, יא). שלמה המלך בונה את בית המקדש, וכן את ארמון המלך, ע"י קנית עצים
מחירם, תמורת תשלום חיטה ושמן. הקשרים בין שלמה לחירם התהדקו עוד במהלך
השנים:

כי אני תרשיש למלך (=שלמה) בים עם אני חירם. אחת לשלש שנים
תבוא אני תרשיש נשאת זהב וכסף שנהבים וקפים ותכיים. ויגדל
המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעשר ולחכמה (מלכים א י, כב-כג)
לאחר עשרים שנה מאז שהסתיים בנין הבית:

ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית
ה' ואת בית המלך. חירם מלך צר נשא את שלמה בעצי ארזים
ובעצי ברושים ובזהב לכל חפצו, אז יתן המלך שלמה לחירם
עשרים עיר בארץ הגליל. ויצא חירם מצר לראות את הערים אשר
נתן לו שלמה ולא ישרו בעיניו. ויאמר מה הערים האלה אשר נתתה
לי אחי ויקרא להם ארץ כבול עד היום הזה (מלכים א ט, י-יג)
שלמה המלך נותן במתנה לחירם עשרים ערים בגליל. והלא ע"פ צו התורה אין
לתת לגוי להתיישב בקרקע של ארץ ישראל, "לא תחנם" – לא תתן להם חניה בקרקע
(עבודה זרה כ ע"א). כיצד עשה כן שלמה?

לשם השלמת התמונה, יש להוסיף את האמור בספר דברי הימים, גם כן בתאריך
זה, עשרים שנה לאחר סיום הבנין:
ויהי מקץ עשרים שנה אשר בנה שלמה את בית ה' ואת ביתו. והערים
אשר נתן חורם לשלמה בנה שלמה אתם ויושב שם את בני ישראל.
וילך שלמה חמת צובה ויחזק עליה. ויבן את תדמר במדבר ואת כל
ערי המסכנות אשר בנה בחמת. ויבן את בית חורון העליון ואת בית
חורון התחתון ערי מצור חומות דלתים ובריח. ואת בעלת ואת כל ערי
המסכנות אשר היו לשלמה ואת כל ערי הרכב ואת ערי הפרשים ואת
כל חשק שלמה אשר חשק לבנות בירושלם ובלבנון ובכל ארץ
ממשלתו. (דברי הימים ב ח, א-ו).

מה המשמעות של נתינת ערים זה לזה?

ב. מיסים מהערים לא העברת ריבונות

נעין בדברי המפרשים בספר מלכים. הרלב"ג (מלכים א ט, יא), כותב: "כבר נזכר בספר ד"ה כי חירם נתן גם כן לשלמה עיירות הושיב בהם את בני ישראל. וראוי היה להיות כן כי לא יתכן למלך למעט ארץ ישראל". מדברי הרלב"ג ניתן להבין שהוא אכן רואה בעיה במעשיו של שלמה, אך אם מוסרים ערים בארץ ישראל לריבונות גוים, ניתן להחליף ולקבל ערים אחרות מהגוים כדי שלא יתפרש הדבר שממעטים מריבונות עם ישראל בארץ.

הרד"ק (שם ט, י), מסביר מה הרקע לברית, אך לא מסביר מה ההיתר לזה: "ובדברי הימים אומר כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו והושיב שם בני ישראל וכן היה כי חירם נתן לשלמה עשרים עיר בארצו ושלמה גם כן נתן לחירם עשרים עיר בארץ הגליל. וזה עשו לחזק הברית ביניהם. וזכר בזה הספר מה שנתן שלמה לחירם וזכר בדברי הימים מה שנתן חירם לשלמה".

הרב יצחק אברבנאל, (שם), מביא את דברי הרד"ק, וכותב:

[א] ורחוק הוא אצלי שיתן חירם עיירות לשלמה ויקח עיירות ממנו ולא יזכור הכתוב זה עם זה. ויזכור שם מה שנתן חירם לשלמה וכאן מה שנתן שלמה לחירם.

[ב] גם אינו מתיישב אצלי מאמר חירם מה הערים האלה אשר נתת לי אחי ויקראם ארץ כבול, והיה בזה מבזה מתנת שלמה, ואיך נשארה אם כן האהבה שנזכרה בכתוב?

ולכן אחשוב אני ששלמה נתן לחירם בכל שנה ושנה כמו שנזכר למעלה (מלכים א, ה, טו- כח) החיטים ושמן כמות רב למאכל ביתו, ואחרי שכילה כל מלאכתו, ראה לתת לחירם עיירות מארץ הגליל. לא שישתעבדו העיירות ההם לחירם ולא שיהיה אדון עליהם וישתעבדו בם ישראל הדרים בהם אל מלך צור, כי יהיה שלמה עובר על מצות התורה, אבל היה ענין המתנה שבאותה העיירות יגבה בכל שנה ושנה החיטים והשמן אשר היה נותן אליו, ונהיו אם כן הפירות לחירם ומשפט הערים ואדנותם היה לשלמה, ולכן נתנם אליו בארץ הגליל שהיא ארץ חיטה ושעורה ארץ זית שמן ודבש.

לדברי האברבנאל אין מדובר על העברת ערים לריבונות חירם, אלא תשלומי המס יהיו מהם. נראה שבמשך אותם עשרים שנה מאז שנבנה הבית, היה שלמה משלם לחירם חיטים ושמן מכלל היבול בארץ, וכעת שלמה רצה לשנות זאת, ע"י כך שהתשלום יהיה מהערים הללו שבגליל. חירם לא היה מרוצה מהסידור החדש. הוא קורא למקומות הללו ארץ כבול. בגמ' נחלקו בשאלה, מה משמעות השם "כבול". כך נאמר בגמ' (שבת נד ע"א):

מאי ארץ כבול? אמר רב הונא: שהיו בה בני אדם שמכובלין בכסף ובזהב. אמר ליה רבא: אי הכי היינו דכתיב: "ולא ישרו בעיניו", מפני שמכובלין בכסף ובזהב לא ישרו בעיניו? אמר ליה: אין, כיון דעתירי ומפנקי, לא עבדי עבדתא. רב נחמן בר יצחק אמר: ארץ חומטון היתה. ואמאי קרי לה כבול, דמשתרגא בה כרעא עד כבלא. ואמרי אינשי: ארעא מכבלא דלא עבד פירי.

כדברי רב נחמן בר יצחק כך גם בירושלמי (שבת ז, ב):

רבי אבון בשם רבי חייא: ויקרא לה ארץ כבול - ארץ שאינה עושה פירות.

לפי הפירוש של רב הונא הבעיה ביושבים במקום, ולפי רב נחמן הבעיה היא במקום הישיבה. חירם חשש שאנשים שם עצלים מחמת עשרם, ועל כן כמות המס תהיה נמוכה, או שכבול זוהי ארץ חומטון- "פירוש שרגליו של אדם משתקע בה מחמת החול כאלו הם כבולות על כן אינה עושה פירות" (רד"ק מלכים א ט, י). חירם החזיר בחזרה את הערים הללו לשלמה כפי שמסופר בדברי הימים, ובסיכומו של דבר התוכנית הזו לא יצאה אל הפועל.

ג. חירם גר תושב היה

בעלי התוס' מקשים על עצם הברית שבין שלמה לחירם, ומדבריהם ניתן ללמוד תשובה לשאלה האם עבר שלמה איסור על לא תחנם. ההנחה בדברי התוס' היא ששלמה אכן נתן ערים לחירם, ולא רק את מיסיהם. כך דברי התוס' ביבמות (כג ע"א ד"ה ההוא):

ואם תאמר והיכי כרת ברית שלמה עם חירם מלך צור, דכתיב: "ויכרתו ברית שניהם" (מלכים א ה, כח), והכתיב: "לא תכרות להם ברית ולא תחנם" (דברים ז, ב) ובכל האומות עובדי עבודת כוכבים איירי כמו ולא תחנם?

א. וי"ל דשמא לא אסר אלא כריתת ברית לשם עבודת כוכבים, כדכתיב באידך קרא: "לא תכרות להם ולא להיהם ברית" (שמות כג, לב).

ב. או שמא חירם מלך צור גר תושב היה.

ג. ועוד נ"ל דלא מיתסר כריתת ברית אלא דוקא בשבעה אומות מדכתיב גבי גבעונים: "אולי בקרבי אתה יושב ואיך אכרות לך ברית" (יהושע ט, ז), משמע דבשאר אומות שרי. ואע"ג דלא תחנם איירי בכל אומות עובדי עבודת כוכבים, כריתת ברית שאני, דמוכח עניינא דאיירי דוקא בשבעה אומות כמו: "לא תחיה כל נשמה" (דברים כ, טז), דדוקא ז' האומות היו מצויים להחרים, דכתיב: "שבעה גוים רבים ועצומים... החרם תחרים" (דברים ז, א-ב), וצוה הכתוב שלא לכרות להם ברית שלום שלא להכותם, כדי לכבוש ארץ ישראל¹.

הנחת התוס' בשאלתו וגם במסקנה, שאיסור "לא תחנם" חל על כל אומות העולם, בו בזמן שאיסור כריתת ברית הוא רק עם שבע האומות. כמו כן כריתת ברית אסורה רק כשזו ברית לשם עבודה זרה. הסברו של תוס' שחירם היה גר תושב יכול להועיל גם לכך שאיסור לא תחנם לא חל ביחס לגר תושב. כך כותב במפורש בספר החינוך (מצוה תכו) ביחס לאיסור לא תחנם:

מדיני המצוה מה שאמרו זכרונם לברכה (ע"ז סה ע"א) כשאין נותנין להם מתנות חנם דדוקא למי שעובד עבודה זרה, אבל לא למי שאינו עובד עבודה זרה ואף על פי שהוא עומד בגיותו לאכול שקצים ורמשים ושאר כל העבירות כגון **גר תושב**, דמכיון שקבל עליו שבע מצוות מפרנסין אותו ונותנין לו מתנת חנם².

1. באשר לכריתת הברית ודיון בדברי התוס' הללו, ראה: הרב יגאל אריאל, "הברית עם צור", תחומין, ד (תשמ"ג), עמ' 267-276.

2. גר תושב נוהג רק בזמן שיש יובל, אך הראב"ד (בהל' ע"ז פ"ו ה"י) כותב שגם כשאין יובל אם גוי מקים שבע מצוות הוא יכול לגור בארץ (וראה שם בהל' ד). הלכות אילו שימשו סניף נוסף להיתר המכירה בשנת שמיטה, ע"י הראי"ה קוק, שמכר את הקרקע לישמעאלי דוקא. ראה: שו"ת משפט כהן (סימנים נח, סא, סג סח). ראה עוד: הרב עובדיה יוסף, "בענין היתר מכירת קרקעות בשביעית" (ספר מנחת אהרון, שויקה, ירושלים תש"מ, אותיות טו- יז, עמ' 56-60).

היות חירם גר תושב, מתאימה לתקופת שלמה בהם רבים מתגיירים אף גיור מלא, אמנם שלא ברצון חכמים. (עי' רמב"ם הל' איסורי ביאה פרק יג, הל' יד-טז).

היתה אם כן תנועת התחברות לעם ישראל, ויתכן בהחלט שבשל הקשרים שהיו לחירם עוד עם דוד ואח"כ עם שלמה, הוא התקרב באופן חלקי, ונהיה גר תושב. הרב דוד פרדו, (שושנים לדוד על המשנה בע"ז פ"א מ"ח) כותב שמכך שחירם אמר "ברוך ה' אשר נתן בן היום לדוד בן" (מלכים א ה, כא), נראה שאכן הוא קיבל עליו מלכות שמים, ומכאן בסיס לכך שהוא אף קיבל על עצמו שבע מצוות³.

מדברים אילו עולה שאכן לגוי אסור לתת חניה בקרקע ארץ ישראל, אך לגר תושב מותר. ומאחר ועל גר תושב לקבל את הנהגת עם ישראל ושלטונו בארץ, נראה ששלמה נתן לו את הערים הללו שיהיה אחראי עליהם, אך הריבונות נשארה בידיו של שלמה. כך ניתן להסביר את דברי הרב אשתורי הפרחי, בספר כפתור ופרח (פרק יא, מלכות גוים בארץ ישראל, ח"ב עמ' כד בהוצאת בית המדרש להלכה בהתישבות):

כבר ידעת כי עכו הוא לשבט אשר וכן צידון, וידעת כי במה שבין עכו וצידון באמצע הוא צור. ואם תאמר שחירם מלך צור גוי היה, בזה אינו בטל להיות ארצו ארץ ישראל שמלכותו אינו חותך, דסדנא דארעא חד הוא, והתורה לא סלק מגבולי הארץ שום חתיכה אלא שנתנה להם לישראל כל מה שבין מקצועות אלה מסעי. וכן הענין בארץ האשרי וזולתו שהיו בתוך הארץ שלא הורישום ישראל. ואם תאמר שאלו היו למס, גם חירם היה משועבד לדוד ולשלמה וסר למשמעתם.

3. במדרש מתואר קשר מיוחד בין חירם לבית יהודה. כך נאמר בבראשית רבה (וילנא, פרשה פה, ד): "עד איש עדולמי ושמו חירה" (בראשית לח, א). רבנן אמרי: חירה הוא חירם שהיה בימי דוד, שנאמר: "כי אוהב היה חירם לדוד כל הימים" (מלכים א ה, טו), למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה. רבי יהודה ב"ר סימון אמר חירם אחר היה. על דעתהון דרבנן חיה קרוב לאלף ומאתים שנה, ועל דעתיה דר' יהודה חיה קרוב לחמש מאות שנה. נראה שהכונה היא שצאצאי חירה העדולמי האריכו ימים רבים, בשל אהבתם את שבט יהודה, ואין הכרח לומר שאותו חירה עצמו חי אלף ומאתים שנה. ראה בנצי"ב (העמק דבר שם): "כשם שבעת התנוצץ לידת משיח היה ע"י סרסרות אדם גדול ונכבד עד שיהודה התרועע עמו, כך יהיה לאחר זה כי בבנין בית דוד המלך הזדקק חירם מלך צר, ובימי מלך המשיח כתיב: "והיו מלכים אומניך".

לפיו, חירם היה גוי, לא גר תושב, ועם זאת שהוא מלך על צור, צור היא מנחלת ישראל, והמקום נשאר בריבונות עם ישראל ו"גם חירם היה משועבד לדוד ושלמה, וסר למשמעתם".

אלו שהיו אויבים לישראל ונשארו לגור בארץ, היו צריכים לקבל שבע מצוות ולהיות כפופים תחת ריבונות ישראל, וועל כך עי' רמב"ם הל' מלכים פ"ו ה"א):

ד. פשעי צור...ולא זכרו ברית אחים

עם זאת, שהקשר והברית עם חירם מלך צור היתה מותרת ואפשרית, לימים בגדו בני צור בברית זו, וגילו את כוננתם האמיתית. כך מוכיח הנביא עמוס (א, ט-י):

כה אמר ה' על שלשה פשעי צר ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלמה לאדום ולא זכרו ברית אחים. ושלחתי אש בחומת צר ואכלה ארמנתיה.

ברית אחים האמורה כאן, היא הברית שנכרתה בין שלמה לחירם. כך מפרש שם רש"י:

ולא זכרו ברית אחים - אשר היה בין חירם ובין שלמה שנאמר: "ויכרתו ברית שניהם" (מלכים א ה, כח). והיו קורין זה לזה אחי, שנאמר: "מה הערים אשר נתת לי אחי" (שם ט, יג).⁴

דברי רש"י הם מתוך מדרש המתאר את כפיות הטובה של אומות העולם, ובתוכם גם צור. כך נדרש על הפס' (דברים לב, כז): "פן ינכרו צרימו", בספרי (דברים פסקא שכב): פן ינכרו צרימו, בשעת צרתם של ישראל אומות העולם מנכרים אותם ועושים עצמם כאילו אין מכירים אותם מעולם וכן מצינו שבקשו לברוח כלפי צפון לא היו מאספים אליהם אלא היו מסגירים אותם, כענין שנאמר: "כה אמר ה' על שלשה פשעי צור ועל ארבעה לא אשיבנו על הסגירם גלות שלימה לאדום" (עמוס א, ט) ...".

ההתחברות של חירם לעם ישראל בימי דוד ושלמה, היתה גם כן בשל העובדה שלעם ישראל היה טוב, וכפי שהוסבר לעיל מדוע רבים התגיירו באותם ימים. אך כשעם ישראל היה בצרה, הם התכחשו והתנכרו לברית הותיקה.

4. אמנם ר' אברהם אבן עזרא שם חולק על פירוש זה.

צור נענשה על בגידה זו. כך מנבא הנביא ישעיהו (כג, טו-יז):

והיה ביום ההוא ונשכחת צר שבעים שנה כימי מלך אחד מקץ שבעים שנה יהיה לצר כשירת הזונה. קחי כנור סבי עיר זונה נשכחה היטיבי נגן הרבי שיר למען תזכרי. והיה מקץ שבעים שנה יפקד ה' את צר ושבה לאתננה וזנתה את כל ממלכות הארץ על פני האדמה.

מסביר שם הרד"ק:

...ולדברי המפרשים שפירשו כימי מלך דוד נראה לי הטעם, לפי שמלך דוד היה לו ברית עם חירום מלך צור ואחרי מות דוד ושלמה לא שמרו הברית והרעו לישראל כפי יכולתם, ואמר כי זמן זה תשבת מלכותם כדי שיזכרו ברית דוד שהיה לו עם מלכם והם לא שמרו הברית וידעו כי באותו עון בא להם הגזרה הזאת, מקץ שבעים שנה יהיה לצור כשירת הזונה, לפי שהיתה צור רבת הסחורה ומכל הגוים והממלכות יוצאים לה ובאים לה בסחורה דמה אותה לזונה שיבאו אליה בני אדם רבים ופעמים תשכח ולא יבא אליה אחד, כן תהיה צור שתשכח מן הזונים אחריה והם הסוחרים, ובסוף ע' שנה יהיה לה פקידה כמו שירת הזונה, כי הזונה אחרי שתהיה נשכחת זמן רב ורואה הזונים עוברים ולא יפנו אליה היא מרימה קולה בשיר כדי שיבאו אליה, כן צור לסוף שבעים שנה תבנה וישובו הסוחרים אליה כאלו היא הרימה קולה בשיר כדי שיפנו אליה וישובו אליה⁵.

דברים חריפים יותר על צור התנבא הנביא יחזקאל, כשצור שמחה לאידה של ירושלים, בשנת החורבן (יחזקאל כו, א-ג):

ויהי בעשתי עשרה שנה באחד לחדש היה דבר ה' אלי לאמר. בן אדם יען אשר אמרה צר על ירושלם האח נשברה דלתות העמים נסבה אלי אמלאה החרבה. לכן כה אמר אדני יקוק הנני עליך צר והעליתי עליך גוים רבים כהעלות הים לגליו.

5. ראה גם: יואל ד, ד וברש"י.

מכאן ואילך, לאורך שלושה פרקים (יחזקאל כו- כח), מוכיח הנביא את צור, ונושא עליה קינה. צור רצו להוות תחליף לירושלים העומדת לפני חורבן. מסיוע ועזרה בבנין הבית, עד כדי נסיון להבנות מחורבן הבית. "מלאם יאמץ - לא ישוו בגדולה, כשזה קם זה נופל, וכן הוא אומר: 'אמלאה החרבה' (יחזקאל כו, ב), לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים" (רש"י בראשית כה, כג, ע"פ מגילה ו ע"א).

סיכום

נתינת הערים ע"י שלמה לחירם מלך צור היה מותר בתנאים מסוימים, מאחר שחירם היה גר תושב, והערים ניתנו לו רק למס, והוא נשאר כפוף למלכות דוד ושלמה. אך על אף הקירבה והידידות שנוצרה ביניהם כאחים, בשעת מבחן, בעת צרה של ישראל, בזמן החורבן, לא עמדה ברית זו במבחן, וצור פגעה בעם ישראל, ואף חשבה להבנות מחורבנה. ללמדך, שאין לסמוך על קירבתם של הגוים, וכוונותיהם האמיתיות הם להרע לישראל.

בנחמה זו מסיים הנביא יחזקאל וכת, כה-כו), את הקינה על צור וצידון, וכך יהיה בימינו:

כה אמר ה' אלוקים בקבצי את בית ישראל מן העמים אשר נפצו בם ונקדשתי בם לעיני הגוים וישבו על אדמתם אשר נתתי לעבדי ליעקב. וישבו עליה לבטח ובנו בתים ונטעו כרמים וישבו לבטח בעשותי שפטים בכל השאטים אתם מסביבותם וידעו כי אני ה' אלקיהם.

נתינת מעשר ראשון לבת לוי נשואה

שאלה

מידי פעם אנו נשאלים, האם בת לוי הנשואה לישראל המפרישה תרו"מ פטורה מנתינת מעשר ראשון לאחר ההפרשה, כיוון שעדיין היא זכאית לקבל מעשר ראשון, או שכיוון שהיא נישאת לישראל היא נחשבת כבת ישראל לכל דבר וחייבת בנתינת מעשר ראשון?

א. נתינת מעשר ראשון לבת לוי רווקה

בספרי (זוטא פסקא יח אות לא) נאמר שמקיימים מצוות נתינת מעשר ראשון אם נותנים אותו לבת לוי, וכלשונו:

ואכלתם אותו בכל מקום... אתם וביתכם כי שכר הוא לכם, אם לומר שהלוייה אוכלת במעשר והלא בבת ישראל מותר! אם לומר בת ישראל שנשאת ללוי אוכלת במעשר והלא בת ישראל שנשאת לכהן אוכלת בתרומה! מה אני מקיים אתם וביתכם? אלא כדרך שנותנין ללוי מעשר מתוך חלקו כך נותנין ללוייה.

ההבנה המקובלת בדברי הספרי שהוא מדייק מייתור הלשון שבפסוק שבת לוי שאינה נשואה זכאית לקבל מעשר ראשון. כיוון שאין צורך ללמדינו שבת ישראל הנשואה ללוי זכאית לקבל מעשר ראשון, שהרי אינה שונה מבת ישראל הנשואה לכהן שזכאית לקבל תרומה. בהכרח לומר שייתור הלשון: "אתם וביתכם" בא ללמד, **שבת לוי שאינה נשואה, זכאית לקבל מעשר ראשון.** וכך נראה מדברי הרמב"ן ויבמות פו ע"א ד"ה ה"ג, הרשב"א והריטב"א (שם ד"ה ה"ג רש"י).

הרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"ב) הביא אף הוא להלכה דין זה, אלא שבשונה מהספרי הוא למד זאת עפ"י דרשה אחרת, וכלשונו:

"והמעשר הזה ללויים זכרים ונקבות שנאמר ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל לנחלה".

השאלה האם לרוב הדעות שבת לוי רווקה זכאית לקבל מעשר ראשון, ניתן להבין שגם לאחר נישואיה היא שומרת על זכות זו?

צדדי הספק הם: האם בת לוי שנישאת לישראל, דינה כישראלית לכל דבר כבעלה הישראל, וכמו שבת ישראל הנשואה ללוי זכאית ליטול מעשר ראשון רק משום שנישואיה ללוי מחשיבים אותה כלוייה, הוא הדין להיפך, בת לוי מעת שהיא נישאת לישראל הרי היא כבת ישראל, שאין נותנים לה מעשר-ראשון. או שדין בת לוי לענין מעשר ראשון כדינה בדינים אחרים, בהם מחשיבים אותה כבת לוי גם לאחר נישואיה לישראל, וכדין בת כהן בזרוע לחיים וקיבה כפי שיתבאר.

ב. פדיון בכור שנוולד מבת לוי הנשואה לישראל

הגמ' (בכורות מז ע"א) מביאה מחלוקת האם לוייה שנישאה לישראל וילדה ילדה בכור פטורה מנתינת ה' סלעים לפדיון הבן, אף שלכו"ע היא נחשבת כישראלית לדינים אחרים:

אמר רב אדא בר אהבה: לוייה שילדה - בנה פטור מה' סלעים. דאיעבר ממאן? אילימא דאיעבר מכהן ומלוי - מאי איריא לוייה? אפילו ישראלית נמי! אלא דאיעבר מישראל, למשפחותם לבית אבותם כתיבי! אמר רב פפא: דאיעבר מעובד כוכבים; ולא תימא אליבא דמאן דאמר אין מזהמין את הולד, אלא אפילו למאן דאמר מזהמין את הולד - לוי פסול מיקרי. מר בריה דרב יוסף אמר משמיה דרבא: לעולם דאיעבר מישראל, ושאני התם דאמר קרא

1. ההבנה המקובלת ברמב"ם שבת לוי רווקה זכאית לקבל מעשר ראשון, ע"י מנחת חינוך (הוצאת מכון ירושלים מצוה שצה אות טו ד"ה והנה מצות נתינה ללוי), שו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' סה), קובץ תורה מציון (שנה א' חוברת ד' סי' כ ס"ק ד ד"ה בענין הנתינה), שו"ת אגרות משה (יו"ד א סי' קצג, וסי' רטז), דרך אמונה (הל' מעשר פ"א ה"א ס"ק ח). זאת בשונה מערה"ש (זרעים סי' צב סעי' ב) החולק על הבנה זו בספרי כפי שיתבאר בהמשך.

פטר רחם - בפטר רחם תלא רחמנא".

וביאר רש"י (בכורות מז ע"א ד"ה בפטר) "אחר האם אזיל לענין ה' סלעים. השו"ע (יו"ד סי' שה סעי' יח) פסק כדעה האחרונה:

כהנים ולוים פטורים מפדיון הבן. ואפילו כהנת ולויה נשואה לישראל, אין הבן חייב בפדיון, שאין הדבר תלוי באב אלא באם, שנאמר: פטר רחם בישראל (במדבר ג, יב).

כלומר, בפדיון הבן גם בת לוי או בת כהן הנשואות לישראל פטורות מפדיון הבן, כיוון שאחד התנאים לחיוב פדיון הבן, הוא "פטר רחם בישראל" ולא פטר רחם של מי שהייתה פעם לוייה או כוהנת.

ג. מעשר ראשון לבת לוי הנשואה לישראל

במשנה ביבמות (פ"ט מ"ד) נאמר:

בת ישראל מאורסת לכהן, מעוברת מכהן, שומרת יבם לכהן, וכן בת כהן לישראל - לא תאכל בתרומה. בת ישראל מאורסת ללוי, מעוברת מלוי, שומרת יבם ללוי, וכן בת לוי לישראל - לא תאכל במעשר.

הגמ' (יבמות פה ע"ב-פו ע"א) העלתה אפשרות שהחשש שעומד ביסוד דברי המשנה, נובע מכך שהיא נוקטת כדעת ר"מ שמעשר ראשון אסור לזרים, לפיכך בת לוי המאורסת לישראל אינה אוכלת אע"פ שעדיין לא נשאת לו, היא זרה במקצת. כמו כן בת ישראל המאורסת עם לוי אינה אוכלת מעשר משום שעדיין אינה לוייה לכל דבר עד שתנשא ללוי.

אך הגמ' דוחה העמדה זו, משום שבחלק מהמקרים המובאים במשנה, כמו בת כהן המאורסת ללוי, או בת לוי המאורסת לכהן, גם לדעת ר"מ הן מותרות באכילת מעשר ראשון בכל מצב, שהרי לכו"ע גם כהנים מותרים באכילת מעשר ראשון שהרי אינם כזרים!?

בעקבות זאת מביאה הגמ' (שם פו ע"א) שני הסברים נוספים:

הסבר אחד של רב ששת, שהמשנה היא אליבא דהלכתא, שמותר לזרים לאכול מעשר ראשון, ולשון המשנה "לא תאכל במעשר", כוונתה שבת לוי המאורסת לישראל אינה יכולה לתת רשות לאדם אחר, להפריש תרומת מעשר, מפירות בעלה כיוון שדינה כישראלית שאינה בעלים על הפירות.

הסבר שני של מר בריה דרבינא, שלשון המשנה "לא תאכל במעשר" הכוונה שחז"ל אסרו לה לקבל מעשר-ראשון בגורן מבלי שבעלה נמצא איתה. וכלשון הגמ':

מר בריה דרבנא אמר: **לומר, שאין חולקין לה מעשר בבית הגרנות.**

כפי שנראה לקמן שאלת זכאותה של בת לוי במעשר ראשון לאחר נישואיה, תלויה כיצד נבאר את הסברו של מר בריה דרבינא שמובא במסקנת הגמ'. שהרי לפי הסברו של רב ששת נראה פשוט שבת לוי לאחר שנשאת לישראל פוקעת ממנה הזכות לקבל מעשר ראשון. אולם גם בהסברו של מר בריה דרבינא המובא במסקנת הגמ' קיימים שני פירושים עיקריים בראשונים, והנפק"מ בין שני הפירושים נוגעת לשאלה שלנו.

הסבר א' במסקנת הגמרא

מדברי רש"י (שם ד"ה ה"ג מר) וכפי שביארו הרמב"ן (ויבמות פו ע"א ד"ה ה"ג) הרשב"א והריטב"א (שם ד"ה ה"ג רש"י) בפירושם הראשון, מסקנת הגמ' היא כמו בתחילת הסוגיה, שאכן המשנה הולכת בדעת ר"מ שמעשר ראשון אסור באכילה לזרים, ולפיכך אסרו לתת מעשר ראשון בגורן לכל אשה נשואה בלא בעלה, אף לאותן נשים שאין בכך כל חשש, כמו בת כהן הנשואה ללוי או להיפך, שבכל מקרה הן מותרות באכילת המעשר. אלא שגזרו חז"ל שאם נתיר לתת להם מעשר ראשון בגורן בלא בעליהן, יבינו שמוותר לתת מעשר ראשון בגורן, גם לבת ישראל הנשואה ללוי, שלגביה קיים חשש שעלולים לתת לה מעשר ראשון אף לאחר גירושה, כשהיא כבר תהיה אסורה באכילתו.²

בהמשך לאותו פירוש, הקשו הרמב"ן והרשב"א (שם ד"ה ה"ג) הרי מדוע לא אמרה הגמ' שגם בבת לוי המאורסת לכהן, קיים חשש דומה, שכיוון שארוסה הכהן אינו זכאי לקבל מעשר ראשון לדעת ר"מ, ממילא אסור לתת לה מעשר ראשון מחמת שהיא אינה זכאית לקבלו בהיותה מאורסת לכהן, אף אם היא מותרת באכילתו!?

2. יש לציין שהרמב"ם בפירוש המשנה (ויבמות פ"ט מ"ה) נוקט בפירושו כהסבר זה, שהמשנה היא כדעת ר"מ ואינה להלכה, אך אין ראיה שהוא סובר שיש להסיק מכך שבת לוי זכאית לקבל מעשר ראשון לאחר שנשאת לישראל, כפי שדייקו הרמב"ן ודעימיה מכח קושייתם על הגמ' לפי הסבר זה.

דייקו מכך הרמב"ן והרשב"א שאף במקרים שבת לוי נשאת לאדם שאינו זכאי לקבל מעשר ראשון, היא ממשיכה להיות זכאית לקבלו, מחמת היותה בת לוי. הסברא שעומדת ביסוד הבנה זו היא, שבת לוי נשאת במעמדה לענין זה, גם לאחר נישואיה כל עוד שהיא נשאת לאדם הכשר לה. רק נישואין של בת לוי לאדם שהיא פסולה להנשא לו, פוסלים אותה מאכילת מעשר-ראשון כמבואר במס' יבמות ופ"י מ"א).

כביסוס לכך הם מביאים את דין הגמ' (חולין קלב ע"א) שבת כהן שנשאת לישראל זכאית לקבל זרוע לחיים וקיבה שהם מתנות כהונה, שמותרות באכילה לזרים, ואף בעלה הישראלי זכאי לקבל את אותם מתנות כהונה עבור אשתו כאותו מעשה של רב כהנא שהיה מקבל זרוע לחיים וקיבה עבור אשתו.

הסבר ב' במסקנת הגמרא

בסיום הסברו הנ"ל מוסיף הרמב"ן וכותב: "פירוש נכון הוא לפי זה הגירסא, אלא שיכולנו לפרש דכולה מתניתין מוקי בחלוקה ודלא כר"מ". כוונתו, שניתן לפרש את הסוגיה באופן אחר כפי שכותב הוא עצמו, (שם ד"ה אבל):

אבל כתוב בנוסחאות מר ברי' דרבינא אמר לומר שאין חולקין לה תרומה ומעשר בבית הגרנות הניחא וכו' גרושה בת כהן מי לא אכלה בתרומה ועוד גרושה בת לוי מי לא אכלה במעשר אלא גזירה משום גרושה בת ישראל.

לפי הסבר זה, המשנה היא עפ"י ההלכה, שגם זרים מותרים באכילת מעשר-ראשון, וכל הדיון במשנה הוא אימתי היא זכאית לקבל מעשר ראשון ואימתי אינה זכאית. הגזירה שלא לתת מעשר ראשון בגורן לבת לוי הנשואה לכהן ולא לבת כהן המאורסת ללוי, נובעת מהחשש שיתנו מעשר ראשון לגרושה בת ישראל שהייתה נשואה ללוי, או לבת לוי שעתה שנתארסה לישראל אף שאינן זכאיות לקבל מעשר ראשון. הסבר זה הובא בלשון קצת שונה גם בחידושי הרשב"א (יבמות פו ע"א ד"ה ה"ג רש"י), ובקיצור לשון בחידושי הריטב"א (הוצאת מוסד הרב קוק יבמות פו ע"א ד"ה ויש³).

3. הריטב"א (שם) הוסיף שגירסה זו "עולה היא לפרש"י ז"ל וכמו שכתבנו בחידושים הארוכים". קיימת אפשרות לומר כפי שפירש המהדיר לריטב"א (יבמות פו ע"א הוצאת מוסד הרב קוק

לפי הסבר זה שהביאו הראשונים בת לוי הנשואה לישראל אינה זכאית לקבל מעשר-ראשון.

בדברי הראשונים אין הכרעה מוכחת כאחד מהפירושים, אך דברי הירושלמי (ובמות פ"ט ה"ה) באותה סוגיה נוטים כפירוש השני. זאת משום שהירושלמי הקשה מדוע נאמר במשנה (פ"ט מ"ה): "בת לוי מאורסת לכהן וכו' לא תאכל בתרומה", הרי "מה נפשך: כהנת היא תאכל, לוייה היא תאכל"?! ומשיב הירושלמי: "רבי הילא בשם רבי יוחנן כמאן דאמר אין נותנין מעשר לכהונה".

כלומר, המשנה אינה אליבא דהלכתא, וכפי שביארו הפני משה (שם ד"ה ומשני) וקרנן העדה (ד"ה כמ"ד אין נותנין), שהיא נוקטת כדעת הסוברים שהכהנים אינם זכאים לקבל מעשר ראשון. לפיכך אומרת המשנה שבת לוי המאורסת לכהן אינה מקבלת מעשר ראשון, כיוון שמשעת האירוסין היא נחשבת לכהנת באופן חלקי, שאינה זכאית לקבל מעשר ראשון.

דברים אלו מתאימים בפשטותם כפי הפירוש השני שהובא בראשונים, ולפיו בת לוי אחר אירוסיה עם כהן או ישראל אינה זכאית לקבל מעשר אף אם היא מותרת באכילתו.

נמצינו למדים ששאלה זו לא הוכרעה בראשונים במפורש, אך האחרונים נחלקו בשאלה זו.

הסוברים שבת לוי הנשואה לישראל זכאית לקבל מעשר ראשון

המנחת חינוך (הוצאת מכון ירושלים מצוה שצה אות טו, ד"ה והנה מצות נתינה ללוי) הסתפק בשאלה זו, האם יוצאים ידי נתינת מעשר ראשון ללוייה הנשואה לישראל, ואולי אף בנתינה לבעלה הישראל. בדבריו הוא מתבסס על נתינת זרוע לחיים וקיבה, שם מועיל הדבר לדעות מסויימות. כמו כן הוא מחדש שאף לדעת הסוברים שאין הדבר מועיל בזרוע לחיים וקיבה, משום שנשים התמעטו ממתנות כהונה, יתכן שהן זכאיות לקבל מעשר ראשון, לאור דברי הספרי שהבאנו לעיל. אלא שהמנחת חינוך לא הכריע את ספקותיו.

הע' 248-249, שרש"י והגאונים נתכוונו להסבר אחד, שהחשש של הגמ' הוא שלא יתנו מעשר ראשון למי שאינו זכאי.

בקובץ תורה מציון (שנה א', חוברת ד', סי' כ ס"ק ד ד"ה בענין הנתינה) מובאת תשובתו (משנת תרמ"ח) של הרב חיים פאלק זצ"ל שהיה רב המושבה זכרון יעקב, ושם הוא כותב שניתן לתת מעשר ראשון גם לבת לוי הנשואה לישראל. לדעתו "אפילו למאן דמחמיר בפדיון הבן (שלא לתת לנשים) הוא משום דכתיב ונתן לאהרן ולבניו, דוקא". את דבריו הוא מסיים: "וכן נוהגין בפתח-תקוה עפ"י הר"ש סאלנט שבעל נותן לאשתו הלוייה והכהנת את המעשר".

כך נקט גם רבי יהושע מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (יו"ד סי' סה), במכתב להגר"ש סלנט, ובתחילת דבריו הוא כותב:

בהיותי על אדמת הקדש שמעתי שהרב הגאון מורנו הרב שמואל שיח' הורה שמותר לתת המעשר לנקבה לוייה אע"פ שנשאת לישראל, אבל אין ליתן לכהנת, ובהיותי שמה גמגמתי על דבר זה, אמנם בבואי לביתי שמתי עיני לזה.

כפי שהגר"י מקוטנא עצמו כותב, הוא הודה לדברי הגר"ש סלנט "לאחר עיון בדברי הרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"א-ה"ב)", שהאפשרות לתת מעשר ראשון לבת לוי, כוללת בתוכה גם נתינה לבת לוי הנשואה לישראל⁴. בהסתמך על תשובה זו נקטו להלכה בכרם ציון (אוצר התרימות ח"ב פרק ט"ל סעי' א), ובספר המעשר והתרומה (פרק א הע' מה) שמוותר לתת מעשר ללוייה אע"פ שנשאת לישראל.

כך דייקו גם החוסן ישועות (יבמות פו ע"א) בדעת הרמב"ם (הל' מעשר פ"א ה"ב)⁵, וכן כתב הדרך אמונה (הל' מעשר פ"א ה"א ס"ק ח).

אלא שהדרך אמונה (ציון ההלכה שם ס"ק ז) הוסיף שהסבר זה ברמב"ם תואם גם לשיטת הרמב"ן הרשב"א והריטב"א (יבמות פ"ו א') בפירושם הראשון, ומדבריו נראה

4. אולם מתוך דבריו נראה שהוא מסכים שאין כן דעת הירושלמי, שהבאנו לעיל (יבמות פ"ט ה"ה), שמלשונו משמע שאין מקיימים מצוות נתינת מעשר ראשון, לבת לוי הנשואה לישראל. יש לציין שבשו"ת משיב דבר (שם) הסתפק, האם דין זה הוא גם **בבת כהן הנשואה לישראל**. לדעתו תשובה לשאלה זו תלויה במחלוקת האם מקיימים מצוות נתינת מעשר ראשון גם בנתינה לכהנים: ש"לדעת רבי אלעזר בן עזריה הסובר שמקיימים מצוות נתינה לכהן מדין תורה, הוא הדין שניתן לקיים מ"ע גם לכהנת הנשואה לישראל, אולם לסוברים שרק מתקנת עזרא ואילך ניתן לתת מעשר לכהנים, הרי יתכן שהתקנה היא דוקא לזכרים ולא לנקבות...".
5. כפי שציין המהדיר לריטב"א (יבמות פו ע"א הוצאת מוסד הרב קוק הע' 248-249).

שהרמב"ן הרשב"א והריטב"א נקטו כפירוש הראשון שהביאו. לפיכך כתב שהמנחת
חינוך הסתפק בדבר רק משום שלא ראה את דברי הראשונים הנ"ל.
אמנם לענ"ד יתכן לומר שהמנחת חינוך נסתפק בדבר, משום שלא ברור לו, האם
הראשונים הנ"ל נוקטים כפירוש הראשון שהביאו וכפי שלמד הדרך אמונה בדבריהם,
או שהם נוקטים כפירוש השני שהביאו, שממנו משמע להיפך, שבת לוי הנשואה
לישראל מפסידה את זכאותה לקבל מעשר ראשון.
כך גם סבר בעל התורת חסד (הוב"ד בספר תורת רבינו שמואל סלנט זצ"ל עמ' רמו-רמז)
שכתב בתשובה להגר"ש סלנט, שמעצם העובדה שהגמ' ויבמות פו ע"א נדחקה להעמיד
את המשנה שלא עפ"י ההלכה, מוכח "שאין שום סברא שלא ליתן מעשר לבת לוי
הנשואה לישראל". אלא שסיים "ואין אני מכריע בהלכה נגד גדולי ישראל
המוסמכים מרבים".

הסוברים שבת לוי הנשואה לישראל אינה זכאית לקבל מעשר ראשון

ערוה"ש (זרעים סי' צב סעי' ב) חולק באופן עקרוני על ההבנה הבסיסית שניתן
לקיים מצוות נתינת מעשר ראשון בנתינה לבת לוי רווקה, וכפי שהזכרנו לעיל,
וממילא פשוט לדעתו שבודאי לא ניתן לקיים מצוה זו בנתינה לבת לוי הנשואה
לישראל. וכך כותב בערוה"ש:

בספרי תניא: "חלף עבודתם - אם עבד יטול ואם לא עבד לא יטול".
ואם כן איזו שייכות יש לנקבות בזה? ואין לומר דאם מחמת עבודתם
לא יטלו לאחר החורבן, באמת על זה שנינו יכול לפי שבטלה עבודה
תיבטל המעשר ת"ל לנחלה: מה נחלה אינה פוסקת אף מעשר אינו
פוסק: והרי הן אוכלין שכר מה שעשו במדבר ע"ש. וכל זה שייך
לזכרים ולא לנקבות לפי זה פשיטא שבת לוי שבעלה מישראל
שנידונה כישראלית גמורה שאין בנתינה לה מצוות נתינה.

את שיטתו הוא מוכיח (שם סעי' ג) מדברי התוס' (יבמות פו ע"א ד"ה מאי) המדייקים
שמדברי רב ששת מוכח, שבת לוי הנשואה לישראל אין לה בעלות על המעשר כמו לבת
כהן הנשואה לישראל.

את החילוק מדוע בשאר המתנות לא זיכו את הבנות הרווקות, ובזרוע לחיים וקיבה
כן זיכו אותן, מבאר ערוה"ש בדיני מתנו"כ (יו"ד סי' סא סעי' לב-לג), שבזרוע לחיים וקיבה
לא נאמר "בני אהרן" אלא כתיב "ונתן לכהן" בסתמא ולפיכך לא נתמעטו בנות אהרן

ממתנות אלו, אבל שאר מתנות כהונה ולוייה אף אותן המותרות לזרים אינן ניתנות לבנות, כלשון ערוה"ש (שם סעי' לג):

ויראה לי דדין זה אינו אלא במתנות דזרוע לחיים וקיבה, אבל בשארי מתנות כהונה ולוייה כתרומות ומעשרות ופדיון הבן וחרמי כהנים אין יוצאים ידי נתינה כשנתנו לכהנות ולויות אע"פ שמעשר ופדיון הבן וחרמים מותרים לזרים, מפני שמתנות אלו אמורים בפרשת קרח וכתוב שם במעשר "לבני לוי", ובודאי למעוטי "בנות לוי" הוא דאתי וכן בכל מתנות כהונה... ולכן לא מצינו בכל הש"ס שיועיל נתינה לכהנת בשארי מתנות כהונה וכן לוייה במעשרות.

על דברים אלו כתב הרב רפאל אהרן יפה'ן בהערותיו לריטב"א (יבמות פו ע"א הוצאת מוסד הרב קוק הע' 248-249) שערות"ש לא ראה את דברי הרמב"ן, שאם היה רואה דבריהם לא היה כותב כפי שכתב⁶. ולענ"ד, גם את דברי ערוה"ש ניתן לבאר אף אם ראה את דברי הראשונים הנ"ל, כיוון שהוא הבין שהראשונים נקטו כפירוש השני, שלפיו בת לוי הנשואה לישראל אינה זכאית לקבל מעשר ראשון.

בשו"ת אגרות משה (יו"ד א סי' קצג) אף שסובר כשאר המפרשים, שבת לוי רווקה זכאית לקבל מעשר ראשון⁷, מודה הוא לערוה"ש שבת לוי שנישאת לישראל אינה זכאית לקבל מעשר ראשון, וז"ל:

אף שמעשר ראשון חולין הוא לא מצינו דיכולין ליתן ללויה הנשואה לישראל דרק במתנות נאמר זה בגמ' דחולין דף קל"ב שאיפסק כעולא.

את שיטתו הוא מוכיח מדברי הגמ' (יבמות פו ע"א) "שאיין חולקין ללויה מעשר בבית הגרנות בלא בעלה גזרה משום גרושה בת ישראל". מדייק האגרות משה שאם בת לוי היתה זוכה במעשר ראשון לאחר נישואיה לישראל, וממילא גם בעלה הישראל היה זוכה במעשרותיה, היה צריך לגזור שגם הבעל לא יקבל מעשר ראשון

6. המהדיר לריטב"א מציין בדבריו לספר חוסן ישועות (יבמות פו ע"א) שאף הוא למד כן גם בדעת הרמב"ם בהל' מעשר (פ"א ה"ב).

7. לדעתו אכן הזוכים במעשר הם רק הלויים הזכרים עפ"י הדרשה "חלף עבודתכם", אולם בת לוי רווקה יכולה לזכות במקום אביה, ובזה הוא מיישב את שנתקשה בערוה"ש ובתורת חסד, לקמן.

בגורן, שמא הוא כבר גירש אותה ונפקעה ממנו הזכות לקבל מעשר-ראשון. מתוך שלא גזרו כן, מוכיח האגרות משה, שבת לוי משעה שנשאת לישראל, שוב אין היא זכאית בקבלת המעשר ראשון, כפי שבת כהן לאחר נישואיה לישראל אינה זכאית בתרומה. את תשובתו הוא מסיים, בקביעה הברורה: **"אבל הדין אמת שאין נותנין ללויה נשואה לישראל"**.

באשר לקושי במה שונה מעשר ראשון שאין היא יכולה לקבלו אחר נישואיה, מזרוע לחיים וקיבה שיכולה בת כהן לקבלם אחר נישואיה, מבאר האגרות משה במקום אחר (ו"ד א ס' רטז), במסקנת דבריו - בדומה לערוה"ש - שקיימת דרשה מיוחדת שניתן לתת זרוע לחיים וקיבה לכהנת הנשואה לזר, ולא ניתן ללמוד מכאן לשאר מתנות⁸.

כדעתם סבר גם הרב רוזינטאל בקובץ תורה מציון (שנה א' חוברת ד' ס' כ ס"ק ד ד"ה בענין הנהיגה)⁹, וכך גם מסקנת האדר"ת (קובץ הר המור קובץ ו עמ' 23-24)¹⁰, משום ש"עכשיו הוגד לי בשם הגאון הישיש הרב שמואל סלנט נ"י, שאומר דאסור, ומשום דמעשר לויים כתיב "חלף עבודתכם" אם כן אי אפשר לתת ללויה כלל שהיא אינה עובדת במקדש". כלומר, הוא שמע מהגר"ש סלנט שיש לאסור נתינה לבת לוי נשואה, משום שמעשר ראשון ניתן ללויים תמורת עבודתם בביהמ"ק, ונשים אינן עובדות בביהמ"ק. כך גם שמע בעל התורת חסד מלובלין מהגר"ש סלנט עצמו¹¹, וניתן לדייק זאת מלשון קושייתו על דבריו: "גם מה שאמר לי כבוד מעלת תורתו, דאשה אינה ראויה לעבודה, והתורה אמרה חלף עבודתכם, אם כן אפילו אינה נשואה לישראל". מלשון הקושיה ברור שהוא שמע מהגר"ש עצמו, שיש לאסור נתינת מעשר ראשון לבת לוי הנשואה לישראל, וכפי עדות האדר"ת.

דבר זה מעורר קושי גדול, כיוון שקיימות שתי שמועות מה היתה דעתו של הגר"ש סלנט זצ"ל: מדברי השו"ת ישועות מלכו, והרב חיים פאלק זצ"ל בקובץ תורה מציון משמע שדעת הגר"ש סלנט היתה שניתן לתת מעשר ראשון לבת לוי הנשואה לישראל, כשעל פי זה נקטו כן להלכה בכרם ציון (אוצר התרומות ח"ב פרק ט"ל סעי' א) ובספר

8. עי' בדבריו שם שהוא תולה זאת במחלוקת התנאים, האם ניתן ללמוד מכאן לשאר מקומות. אך כאמור פשיטא לו שלמעשה בת לוי הנשואה לישראל לא זוכה במעשר ראשון.
9. ועל כך חלק הרב פאלק עצמו כפי שהבאנו בפיסקה הקודמת.
10. נדפס בספר תורת רבינו שמואל סלנט זצ"ל (ח"א עמ' רמו אות ג).
11. בספר בספר תורת רבינו שמואל סלנט זצ"ל (ח"א עמ' רטו-רטז אות ד).

המעשר והתרומה (פרק א' הע' מה). לעומת זאת מדברי האדר"ת והתורת חסד עולה, שגם הגר"ש סלנט בין הסוברים שבת לוי הנשואה לישראל אינה יכולה לקבל מעשר ראשון. על סתירה זו העירו גם המהדירים בספר תורת רבינו שמואל סלנט זצ"ל (ח"א עמ' רטו סוף אות ג) ונשארו בצ"ע.

נראה לבאר, שהגר"ש סלנט הסתפק בדבר ולפיכך לא התיר זאת בצורה פשוטה, כי אם במקרים שאין אפשרות לתת את המעשר ראשון ללוי או לכהן. הבנה זו מפורשת בלשונו של הגר"מ טיקוצ'ינסקי בספר ארץ ישראל (עמ' קכז סעי' ה) שאף הוא מציין שהגר"ש סלנט היקל בדבר, אך נקט זאת כעדיפות אחרונה, וז"ל:

והמעשר נותן ללוי. אם אין שם לוי נותן לכהן, ואם אין גם כהן יש לתת אפילו לבת לוי ואפילו אם נשואה לישראל (וכן פסק חמי וזקני מו"ר הגרש"ס זצ"ל וכמו שכתב הרמב"ם בכורים פ"א הי"א בנוגע לתרומה, כן הוא הדין למעשר).

עפ"י זה מובן גם המנהג שנהגו בשמו, שבעל שאשתו לוייה יתן לה את המעשר, כיוון שלפי אותם דעות שאפשר לתת מעשר ראשון לבת לוי הנשואה לישראל, אדם שנשוי לבת לוי יכול להסתמך על כך לכתחילה מבלי להוציא את המעשר מרשותו, עפ"י הכלל ש"המוציא מחבירו עליו הראיה"¹².

ד. מסקנה

- א. לדעת רוב המפרשים בנתינת מעשר ראשון לבת לוי שאינה נשואה, מקיימים מצוות נתינה. אולם יש דעה הסוברת שאין מקיימים מצוות נתינת המעשר כשנותנים לבת לוי רווקה.
- ב. לדעת כל הפוסקים ניתן לקיים מצוות נתינה לבת ישראל הנשואה ללוי.
- ג. האפשרות לתת מעשר ראשון לבת לוי הנשואה לישראל, נתונה במחלוקת, לדעת חלק מהפוסקים אין מקיימים בכך מצוות נתינת מעשר ראשון, ולדעת פוסקים אחרים, ניתן לקיים מצוות נתינת מעשר ראשון לבת לוי אף לאחר נישואיה

12. הסיבה שהגרש"ס הורה לו לזכות לאשתו את המעשר, ולא אמר לו להשאירו אצלו כמו בזרוע לחיים וקיבה, שאף שם הבעל זוכה מכח אשתו, יתכן שהדבר נובע מכך שעצם ההשוואה לזרוע לחיים וקיבה אינה מוחלטת, ולפיכך פסק לו שלכל הפחות הבעל יזכה את המעשר ראשון לאשתו,

לישראל. כך יש לנהוג למעשה רק כשאין בנמצא לוי או כהן לתת להם את המעשר.
ד. בת לוי הנשואה לישראל שהפרישה תרומות ומעשרות, יכולה להשאיר את המעשר
הראשון שברשותה.

הרב יעקב אפשטיין

גידול מסחרי של בעלי חיים טמאים*

שאלה

האם מותר לגדל יענים, שהם עוף טמא, ע"מ למכור את בשרם לנכרים, להשתמש בנוצותיהם לקישוט, וכן בביציהם למעשי אומנות?¹

א. מקור האיסור

שנינו במשנה במסכת שביעית (פ"ז מ"ד): "צדי חיה עופות ודגים שנזדמנו להם מיני טמאין מותרים למכרן, רבי יהודה אומר אף מי שנתמנה לו לפי דרכו לוקח ומוכר ובלבד שלא תהא אומנותו בכך וחכמים אוסרין". מחלוקתם של ת"ק ור"י היא בשאלה, האם אף מי שנזדמן לו לפי דרכו לסחור במינים טמאים ואינו ציד, האם מותר לו לסחור בהם. חכמים אוסרים ור' יהודה מתיר.

הירושלמי (שביעית פ"ז ה"א) לומד את האיסור מהתורה, וז"ל: "כתיב טמאים המה לכם מה תלמוד לומר וטמאים יהיו לכם אלא אחד איסור אכילה ואחד איסור הננייה. (לפי גירסת הגר"א צ"ל: איסור סחורה). כל דבר שאיסורו דבר תורה אסור לעשות בו סחורה, וכל דבר שאיסורו מדבריהן מותר לעשות בו סחורה. והרי חמור?

* מתוך חבל נחלתו ח"ד סי' כד עמ' 125-134, בעריכה שונה.
1. השאלה מתפרשת להרבה תחומים כלכליים, כגון: גידול ומסחר בדגים ו"פירות ים" שאינם

למלאכתו הוא גדל. והרי גמל? למלאכתו הוא גדל. רבי הושעיה נסב ויהיב בהדין מורייס, רבי חונא נסב ויהב בהדין חלתותא".

הירושלמי מבאר את היתר גידול ומסחר בבעלי חיים שעומדים למלאכה, ומביא ראיה מר' הושעיה ור' חונא שמותר לסחור בדברים האסורים מדרבנן. וכך כתב בהלכות גדולות (סימן סט - הלכות כיסוי הדם): "ואסיר ליה לבר ישראל למזבן בהמה טמאה ומינכס וזבינן לגוים, ואסיר ליה נמי למיזבן דגים טמאים וזבינתינהו לגוים, אבל ודאי שחט בהמה טהורה ואישתכח טריפה, אי נמי זבן דגים טהורין ואיתרמי בגזירה דג טמא שרי ליה לזבוני לגוים, דתנן (שביעית פ"ז) אין עושין סחורה בפירות שביעית...".

וכן בבבלי (פסחים כג ע"א) הסוגיה דנה שבכל מקום שכתוב "לא יאכל" אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה: "והרי שרצים, דרחמנא אמר (ויקרא יא) שקץ הוא לא יאכל, ותנן: צידי חיה ועופות ודגים, שנזדמנו להם מינין טמאין - מותרין למוכרן לנכרים! - שאני התם, דאמר קרא לכם - שלכם יהא. - אי הכי, אפילו לכתחלה נמי! - שאני הכא, דאמר קרא יהיו - בהוייתן יהו".

ב. חומר האיסור

גדר האיסור - איסור סחורה בדבר שאסור באכילה, בלא כניסה לפרטיו, מעורר שאלה מהו חומר, איסור דאורייתא או איסור דרבנן.

כתבו תוספות (פסחים שם ד"ה אמר קרא יהיו בהוייתן יהו) - "וא"ת א"כ סוסים וחמורים היכי זבנינן וי"ל דבמידי דאכילה מיירי דוקא. ובירושלמי דמסכת שביעית ספ"ח פריד: והרי חמור וגמל ומשני למלאכתן הן גדילים. וא"ת דאמרי' במרובה (ב"ק פב ע"ב ושם) אסור לישראל לגדל חזירים תיפוק ליה **דמדאורייתא אסור** וי"ל דנפקא מינה למיקם בארור, אי נמי הא דאסור מדאורייתא היינו להשתכר ולמכור לנכרי לאכול, אבל להשתכר בשומנן או בעורן לא, או שמגדל שלא למכור אלא למשוח ולהדליק אפילו הכי בחזירים אסור, א"נ בנזדמנו לו כגון שנפלו בירושה אין לגדלן".

כשרים, שותפות בבתי עסק המוכרים בשר שאינו כשר ועוד. ועי' בס' דרכי תשובה (יו"ד סי' קיז).

2. בשו"ת הרשב"א (חלק א סימן שא) אינו מחמיר בחזיר יותר מאשר בשאר מינים טמאים, ונראה שלדעתו חומר האיסור בחזיר הוא רק משום ארור.

מדברי תוספות עולה שחומר האיסור מן התורה. ובחזירים איסור נוסף מדרבנן.
שיטת הרשב"א אינה ברורה. הרשב"א התייחס לבעית הגידול בארבע תשובות (ח"א
סי' שא, ח"א סי' תפט, ח"ג סי' רכג, מיוחסות לרמב"ן סי' קעג).

בסי' שא משמע שאיסורם מדאורייתא והביא את הפסוקים מן הבבלי והירושלמי.
אולם בסי' רכג מזכיר את איסור הסחורה בדברים העומדים לאכילה משום גזירה,
ודעתו אינה ברורה.

אמנם תרוה"ד (ח"א סי' ר) בתשובתו כתב, שבגליון התוס' נמצא שהאיסור מדרבנן
והפסוקים הם אסמכתא בעלמא.

מלשון הרמב"ם (הל' מאכלות אסורות פ"ח הל' טו-יח) ג"כ קשה להוכיח בבירור.
הרמב"ם כתב: (הלכה יז) "הצייד שנזדמנו לו חיה או עוף ודג טמאים וצדן, או שניצודו
לו טמאים וטהורים מותר למוכרן אבל לא יכוין מלאכתו לטמאים, ומותר לעשות
סחורה בחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו ובגבינות העכו"ם וכיוצא בהן".
(הלכה יח) "זה הכלל כל שאיסורו מן התורה אסור לעשות בו סחורה וכל שאיסורו
מדבריהם מותר לעשות בו סחורה בין בספיקו בין בודאו".

ולא באר הרמב"ם מדוע סחורה אסורה אבל בנזדמן מכירה מותרת, אע"פ
שההנאה בכך פחותה.

נראים ע"כ דברי התויו"ט (שביעית ז, ג): "ונ"ל דאע"ג דמדאורייתא אסור לעשות
בהן סחורה מדכתיב יהיו, אי נמי מדרשא דירושלמי אפ"ה מדכתיב נמי לכם
לומר שלכם יהיה, נשאר האיסור והיתר מסור לחכמים לפרש לנו באיזה דרך
אסור ובאיזה דרך מותר". וכ"כ הט"ז בביאור האיסור.

ובמשנה ראשונה (שביעית ז, ג) כתב: "ואפשר דעת הר"ש והר"ב דכל עיקר איסור
סחורה מדבריהם הוא שמא יבוא לאוכלן ודרשא דטמאים יהיו לכם אסמכתא
בעלמא הוא וקצת פוסקים סוברים כן כמ"ש ט"ז ר"ס קיז, אבל רוב הפוסקים
סוברים דמדאורייתא הוא".

וכעין דבריו סיכם בשו"ת משפטי עוזיאל (כרך א השמטות סי' ה): "מהאמור ומדובר
יוצא ברור דאיסור סחורה בדברים האסורים באכילה הוא מדאורייתא ולא מצינו
לשום אחד מהפוסקים הראשונים שהוא כתב בפרוש שהוא מדרבנן. ברם
הרמ"ע בתשובותיו כתב דאיסור סחורה בדברים אסורים הוא מדבריהם
ואסמכתוהו אקרא (תשובות הרמ"ע מפאנו סי' כ"ט) וזו היא סברא יחידאה. הפר"ת (=הפרי
תואר) כתב דרוב הפוסקים רוב בנין ורוב מנין סברי דהוי דאורייתא או מדברי
קבלה שדינם כדברי תורה לענין ספקא דאסור וכדומה והכי נקטינן".

ג. גדרי האיסור

1. גדר נזדמנו במינים טמאים

הבית יוסף (יו"ד סי' קיז) הביא: "וכתב בארחות חיים (הל' איסורי מאכלות אות מה ד"ה הצייד) הא דמותר למכרם הני מילי ביחד הטמא והטהור אבל לא הטמא בפני עצמו והטהור בפני עצמו דכיון שהוא צייד יאמרו שכיון מלאכתו להם לכן צריך שימכרם מיד לא שישהה הטמא עד שיהיה שמן עכ"ל. **ומה שאסר למכור הטמא בפני עצמו איני יודע מנין לו ומדברי הרמב"ם ורבינו משמע דשרי שהרי אפילו לא עלו בידו אלא טמאים בלבד התירו למכרם".** ונראה שדברי האורחות חיים לא התקבלו להלכה.

וכן בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' ל) כתב: "ובפ' מרובה תנו רבנן רועה שעשה תשובה וכן מי שנפלו לו כלבים וחזירים בירושתו אין מחייבין אותו למכור מיד אלא מוכר על יד יד **הא קמן שאין מחמירין עליו למכור בפחות משווי עד שימצא את ההגון לו** ואפילו בהרבה פעמים ואז לא ישהה. ואסור הכלבים דלאו לאכילה נינהו הוא משום גזל שהן אונסים יונים שבישוב ועוד שנושכים ומנבחים ומפילים את העוברות, אלמא כלבים קטנים בני תרבות אינם בכלל האסור".
ואף מכאן נלמד שדברי האורחות חיים לא התקבלו להלכה.

הראב"ה (תשובות וביאורי סוגיות סי' תתקעד) מביא את תשובת אביו: "לפי שראיתי יהודים המחזרים לקנות מיהודים אחרים שבא לידם טריפה ואח"כ מוכרים אותם לגויים ומרויחים וחוזרים וקונים טריפות אחרים מן היהודים ומוכרים לגויים". ומסיק: "ומדתנן בסיפא צידי חיות ועופות שנתמנו להם מינין טמאים דמותר למוכרם, משמע דווקא נתמנו **אבל לחזור ולקנות ולמכור אסור**. אבל אם יכול הסרסור לסייע לבעל הטריפה למכור לגוי, מותר, ויטול שכר טרחו".

הראב"ה עצמו משיג על אביו: "ואני אליעזר בנו הלוי נראה לי דמותר. דפסקינן בגמ' ירושלמי (שם) הלכה כר' יהודה דשרי אם אין אומנתו תדיר בכך. והתם מפורש שפיר מה נחשב אומנתו בכך. ונתמנה דר' יהודה פירוש נתמנה לו לפי דרכו לקנות ולמכור, ואין אומנתו בכך...".

ומסיק שכיון שהלכה כר' יהודה מותר למוכר זה ליטול שכר בטלה כשיש לו מלאכה אחרת ומותר למכור בהבלעה.

עוד מסיק הראב"ה שבע"ח לגוי או שאינם לצורך מלאכה אסור לגדל ולמכור. היתר נוסף שמשום שהמלכות אונסת הותר לסחור בכך.

הב"י הביא (יו"ד סי' קיז) תשובה זו בקצרה ומעיר עליה: "כתב המרדכי בריש פרק כל שעה (סי' תקמד) שרבינו יחיאל פסק שאסור לעשות סחורה בדבר האסור באכילה ובדבר טמא וראיה מדתנן פ"ז דשביעית (מ"ד) צדי חיה ועופות שנתמנה להם מינים טמאים מותרים למוכרם, ודוקא נתמנו אבל לא נתמנו אסור וכן מוכח בירושלמי דשביעית. אמנם ראבי"ה כתב דמותר לעשות סחורה בדבר טמא והביא ראיה מפרק כל הבשר (קו.) מים ראשונים האכילו בשר חזיר ואכסנאי יהודי הוה התם ע"כ. ודברי רבינו יחיאל עיקר וכן דעת הפוסקים וההיא דהאכילו את החזיר אינה ראיה דאיכא למימר ישראל רשע הוה ועוד דאיתא במדרש ורבה בלק פרשה כ אות כא) דבימי השמד היה ובפרהסיא היו מחזיקים עצמם לגוים". ונראה שהמרדכי מביא בקיצור את תשובת הראבי"ה ומסקנתו כאוסרים³.
כדברי רבינו יואל הלוי (אבי הראבי"ה) ורבינו שמחה מויטרי, וכפסיקת הב"י כתב התשב"ץ.

בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סי' רצב) כתב:

שאלת זה לשונך בכאן הם שוחטים בקר וצאן ויצאו טריפות אם מותר לעשות מהם עם החלב שלהם הבשול מבשר מליח וחלב שקורין ישמעאל אל בלי"ע".

היינו, אם באו לידי טריפות או שהוא קנאן האם מותר לעשות מהם תבשילים ולמוכרם לנכרים.
והוא עונה:

תשובה הטרפה מותרת היא בהנאה... וכל זה הוא אם נזדמנו לו לאדם טריפות שהוא מותר למכרו, **אבל שיקנה טריפות ויעשה בהם סחורה אסור**... והעולה מזה הוא שלא התירן הכתוב אלא אם נזדמנו לו בדיעבד אבל לכתחלה לצוד אותם ולמכרו אסור... **אבל לקנות טריפה לעשות סחורה אסור וכן הזהרתי' אני בכאן שהיו קצת קונים הטריפות משכיניהם ומוכרים אותם לעכו"ם והזהרתיים מזה ושמעו לקולי.**

3. אולי צריך לתקן במרדכי מרבנו יחיאל לרבנו יואל (אבי הראבי"ה).

וכן בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן כט): וכן בכנה"ג הגהות הטור (אות ה) כתב שאם נזדמנה לו טריפה ורוצה למולחה ע"מ להשתכר בה במכירתה לנכרי אסור. אף הראשון לציון הרה"ג בצמ"ח עוזיאל (שו"ת משפטי עוזיאל ח"א השמות סי' ה) דן בכך ומיקל בתנאים מסויימים לקנות טריפות ע"מ לספק לנכרים. וז"ל: אולם מה שהתירן בצייד לדעת מרן הב"י אין זו משום דהמלכות אונסת וכמ"ש בירושלמי, אלא משום דאומנתו בכך ולפיכך התירו לו כשנזדמנו לפניו כדי שלא להפסידו מאומנות שהיא מקור פרנסתו... נמצאנו למדים שבנזדמן לו מותר, ויש לדון מהו גדר נזדמן לו בהתאם למקרים השונים.

2. גידול ומכירה לשם דברים אחרים ולא אכילה

הירושלמי שהובא לעיל הקשה והסיק: "והרי חמור? למלאכתו הוא גדל. והרי גמל? למלאכתו הוא גדל". ומתבאר שמין אשר מגדלים אותו רק עבור מלאכה ואין מגדלים אותו לאכילה מותר לישראל לגדלו ולסחור בו. ואע"פ שבע"ח אלה נאכלים לנכרים, כיון שאצל ישראל אינם נאכלים מותר לגדלם ולסחור בהם.

הגמרא בבבא קמא (פ"ע"א) הביאה ברייתא (מתוספתא ב"ק פ"ה): "כשם שאמרו אין מגדלין בהמה דקה, כך אמרו אין מגדלין חיה דקה; ר' ישמעאל אומר: מגדלין כלבים כופרין, וחתולים, וקופין, וחולדות סנאים, מפני שעשויים לנקר את הבית". ומכאן, לפי ת"ק, יש ללמוד על איסור גידול בע"ח טמאים, אולם נראה שלאיסור שם ישנו טעם מיוחד, כגון בהמה דקה משום שרועים בשדות אחרים וחיה דקה משום היזק אחרים, אבל ע"מ להרויח בהם ושומרם שלא יזיקו לא למדנו מכאן. ועי' שו"ת עטרת פז (ח"א כרך ב יו"ד סי' ה).

מדברי תוס' בפסחים (הובאו לעיל) עולה שגידול מינים טמאים הותר כשאין המין האסור משמש לאכילה, ובע"ח טמאים המשמשים לאכילה אפילו למוכרם לנכרי שיאכל אסור, אבל גידולם ומכירתם לשם שימוש בשומנם או בעורם מותר. ולגבי חזיר אף דברים אלו נאסרו.

אבל הרשב"א (ח"ג סי' רכג) לאחר שמביא את יסודות ההיתר כתב:

עוד ראיתי במה שכתבת דבר שאינו נראה לי; ואף כי אמרת שמצאת כן בתוספות בפרק מרובה, והוא שכתבת: שאם אינו סוחר בדברים להעמדתן ולמכרן לצורך אכילה, אלא כדי לתקן בהם עורות, וכיוצא בזה, הרי אלו מותרין בסחורה כזו; וראיה מפורשת, ממה שתירצו בירושלמי: בחמור וגמל, דלמלאכתן הן עומדין. וזה נראה לי כשבוש,

שכל שהוא מן הדברים שמגדל אותם אדם לאכילה, כחזיר ושאר המינין האסורין בבהמה ובעוף, שדרך בני אדם לגדלן כדי לאוכלן, ושאין רובן עומדין לתשמישן, אסור לעשות בהן סחורה, גזרה שמא יבוא לאכול מהם, כיון דמינן לאכילה הוא עומד; יצאו חמור וגמל, שאין אדם מגדלן רובן לאכלן, אלא למלאכתן. ותדע, שאם אין אתה אומר כן, צדי חיה עופות ודגים, למה לא יצוד מהן לכתחלה לעשות מהן סחורה ולמכרן לעכו"ם שלא לאכילה; אלא שאין הדבר תלוי אלא במה שאין של דרכן של בני אדם, ואפילו העכו"ם, לגדל רובן לאכילה, אלא למלאכה, כחמור וגמל, אבל המתגדלין ברובן לאכילה, לא. ותמה אני אם התירו התוספות בענין זה שאמרת, אלא אולי בכענין שנפסד לאכילה, ושאינן (אצ"ל: ושאינו) ראוי, אפילו לעכו"ם, אלא לעבד בהן העורות, דכל שנפסד כל כך, אין לחוש ולגזור משום אכילה; ואם אולי אמרו, אפשר שכך אמרו.

היינו הרשב"א חולק על תוס' וסובר שבעלי חיים שבני אדם (אפילו נכרים) מגדלים אותו לאכילה אסור לגדלו אפילו שלא ע"מ לאוכלו או להאכילו לנכרים, ורק אם אינו ראוי כלל לאכילה, בהם לא גזרו משום אכילה.

וכ"כ במשפטי עוזיאל וכרד א השמטות ס' ה: "פסק מרן ז"ל כל דבר שאסור מן התורה אם הוא דבר המיוחד למאכל אסור לעשות בו סחורה וי"ד ס' קי"ז סעיף א'". משמע שאם אינו מיוחד למאכל אעפ"י שראוי לאכילה אין בו משום איסור סחורה בדבר האסור. וכן כתבו התוס' הא דאסור מדאורייתא היינו להשתכר ולמכור לנכרי לאכול אבל להשכר בשומנן או בעורן לא.

3. לקיחת משכון או קניה לצורך מתנה או סיבה אחרת

ראשונים ואחרונים דנו בשימושים שהנאתם בצידם, ולא למטרת איסורם: הרא"ש במס' שביעית (פ"ז מ"ה) כתב: "מותרין למוכרן דלא אסרה תורה אלא לקנותן לקיימן לעשות בהם סחורה...".

בתרומת הדשן (ח"א שו"ת, סימן ר) כתב: "י"ל דווקא סחורה אסמכיה אקרא משום דהאסור בא בקניין לרשותו של ישראל, אבל במשכון דקי"ל ישראל מנכרי לא קני משכון איכא למימור דלא אסרו. אמנם בהגה"ה במיימון משמע דאסור, דכתב שאם גבה ישראל בחובו דברים האסורים מותרים למוכרן משום דדמו לצייד שנזדמן לו, משמע דווקא היכא דגבה כבר ושהיה צריך לגבות כדי להציל מידם, אבל לכתחילה אסור להלוות".

מתבאר כי הלואה בנטילת משכון של מינים האסורים בסחורה אסורה לכתחילה. וכן כתב הב"י (יו"ד סי' קיז): "כתב בארחות חיים (הלכות איסורי מאכלות אות מה ד"ה ואסרו) עופות טמאים מותר לגדלם כגון עופות המדברים ובלבד שלא יגדל אותם להשתכר אבל ליקח אותם בחוב אסורין ואם הוא **כמציל מידו מותר** עכ"ל. והרשב"א בתשובה (ח"ג סימן רכג) כתב סתם מותר ליקח חזיר בחובו מפני שהוא כמציל מידם".

לגבי קניה לצורך נתינה לנכרי כתב הב"י (יו"ד סי' קיז): "מדברי הגהות מיימון בפ"ח מהלכות מאכלות אסורות (אות ח) נראה שכל דבר שאיסורו דבר תורה כשם שאסור לעשות בו סחורה כך אסור לקנותו כדי ליתנו לגוי ונראה לי הטעם משום דמתנה כמו מכר היא (ב"מ טז). דאי לאו דקבל הנאה מיניה לא הוה יהיב ליה מידו".

ובכנה"ג (הגהות הטור אות ו) כתב בשם מהר"ם די בוטון (סי' ה) שאסור לקנות טריפות ע"מ להאכיל לפועליו נכרים. ואם נזדמנה לו צריך למוכרה בדמים שקנאה. וכך פסקו השו"ע והרמ"א (שו"ע יו"ד סי' קיז ס"א): "אפילו לקנותו להאכילו לפועליו עובדי כוכבים אסור (וכך משמע מב"י מהגהות מיימוני פ"ח דמאכלות אסורות), חוץ מן החלב, שהרי נאמר בו: יעשה לכל מלאכה (ויקרא ז, כד). ואם נזדמנו לצייד חיה ועוף ודגים טמאים, (וכן מי שנזדמנה לו נבלה וטריפה בביתו), (טור), מותר למכרם ובלבד שלא יתכוין לכך. הגה: וצריך למכרה מיד, ולא ימתין עד שתהא שמינה אצלו (ב"י בשם א"ח). וכן מותר לגבות דברים טמאים, בחובו, מן העובדי כוכבים, דהוי כמציל מידם (רשב"א בתשובה)... וכל דבר שאין איסורו אלא מדבריהם, מותר לעשות בו סחורה".

מסקנה

גידול יענים לשם מסחר בבשרן נוצותיהם וביציהם נראה שאסור. ואע"פ שניתן לומר שנוצות וביצים לנוי הם עיקר ומטרת הגידול, והבשר הוא כעין רווח צדדי ונחשב כמזדמן, ויהיה מותר ליהנות ממכירת הבשר, כיון שהבשר הוא חלק מגוף הגידול, והרי הוא צפוי בכמותו ובאיסורו, ע"כ אין זה נחשב כמזדמן, וע"כ אין לגדלם ולסחור בהם.

הרב דורון ותקין

חבל נחלתו – חלק ד'

מאמרים ותשובות בארבעה חלקי השו"ע.

מאת הרב יעקב אפשטיין, עצמונה, גוש קטיף.

הספר חבל נחלתו, עוסק בבעיות השעה ובבעיות עקרוניות המתחדשות ונידונות מחדש לאור הזמן המיוחד והמקום המיוחד בו הם נכתבו. הרב יעקב אפשטיין תושב גוש קטיף תלמיד חכם שנושא בעול הציבור בשיעורים, תשובות הלכתיות, דיני תורה ובירורים תורניים שמאפיינים את ההתיישבות בכלל, ואת ההתיישבות בגוש קטיף. המחבר בספרו משתף את הציבור ב"עסק התורה", שזכה לה – תלמיד חכם שנהנים ממנו עצה ותושיה, ובתורה שזכתה ההתיישבות בגוש קטיף.

בספר מגוון רחב של נושאים, החל משאלות יום יומיות עד לבעיות כלליות, כגון: זיהוי התכלת בציצית (ח"א), ציבור גויים בארץ ישראל תחת שלטון ישראל (ה"א), פגיעה באוכלוסייה אזרחית בשעת מלחמה (ח"ב), חיוב שמירה ביישובים (ח"ג), הסגרת עבריינים (ח"ג), פינוי בית קברות (ח"ד), ועוד תשובות ופסקים בנושאים רבים.

בהקדמתו לחלק ד' שיצא לאחרונה (שבט תשס"ה) לאור כותב המחבר:

כתב הרמב"ם, עפ"י חז"ל בהלכות תלמוד תורה (פ"ג הי"ב):

"אין דברי תורה מתקיימים במי שמרפה עצמו עליהן, ולא באלו שלומדים מתוך עידון ומתוך אכילה ושתיה, אלא במי שממית עצמו עליהן ומצער גופו תמיד ולא יתן שנת לעיניו לעפעפיו תנומה..."

אינני חושב שעמדתי בכל אותם קריטריונים שמציב הרמב"ם לקניית התורה. אולם נראה לי שגוש קטיף וכל חבל עזה, שאני דר בו, עמדו גם עמדו בקניית התורה מתוך צער.

התורה הנלמדת היא תורת חיים. מתקיימת ביישובים וביניהם, בשדות ובחממות בשבילים ובבתים הפרטיים. ומתפתחים יחידים ומשפחות,

יישובים וחבל ארץ שלם של מסירות נפש לתורה על התורה, לימודה והתקיימותה בתוכנו.

בעיקר בארבע השנים האחרונות, אבל גם בשנים שלפני כן ידע הציבור כולו סבל של פיגועים, משפחות שקברו את הוריהם ואת בניהם, יישובים שקברו את רבותיהם, מורים שקברו את תלמידיהם, ועוד עשרות פצועים ונפגעים בגוף ובנפש. ובכל זאת "שמך לא שכחנו" והרינו מוסרים את נפשנו על ישובה של ארץ ישראל.

בשנה האחרונה נוסף מערער על אחיזתנו בחבל ארצנו זה. תוכנית רה"מ לתת את נחלתנו לזרים... ולא זכר דבר האישה החכמה ליואב בן צרויה מפקד צבא ישראל (שמו"ב כ, יט): "אתה מבקש להמית עיר ואם בישראל, למה תבלע נחלת ה'?", ובכל זאת רוב ככל תושבי החבל חזקים כצור באחיזתם בארצנו...

הגמרא דורשת על השמן שדלק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות של חזקיהו מלך יהודה, שמצא צורך כדי להשיב לעם ישראל את כוחו ובריאותו, לכפות כביכול על לימוד התורה, ובכוח מלכותי כפה את כל ישראל לשוב לרשב"ע ולעצמיותם הישראלית. ולמדו חז"ל שכוחו של לימוד התורה בהתמסרות ובקביעות, כופה ומכריע כוחם של מלכויות נכרים, וכש"כ מלכות ישראל שנוהגת כנגד התורה.

לימוד התורה בכל גוש קטיף בקביעות השונות של כל הציבור, לימוד בצער מאימת המחבלים מבחוץ ומלחץ המשחית הפנימי, כוחו גדול להסיר את העול ומשא הסבל מעל כל תושבי האיזור, ולהפך את כל העצות שיועצים עליו.

נברך את המחבר שבזכות התורה יתקיימו בנו דברי הפסוק והמדרש (בראשית רבה וילנא) פרשה סח ד"ה יב ויחלום והנה): "דעתיה דר"י דסכנין בשם ר' לוי אמר (דברים לב: כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, מה החבל הזה פחות מג' אין מפקיעין אותו, כך האבות אין פחות מג' ". כמו החבל הזה שארוג בשלושה האבות ואין לו התרה, כך הציבור והקישור לחבל הארץ הזה, בתורה בתפילה ובעבודת ארץ ישראל לא יהיה לו התרה, וישבו ישראל לבטח בארצם בזכות עבודת התורה.

יזכה המחבר להפיץ את תורתו, להגדילה ולהאדיר בה את ישראל וארצו.

הודאת הארץ

הודאת הארץ - אסופת מאמרים על מצות ביער ויודוי מעשר

(העורך: הרב יהודה זולדן)

כפר דרום תשס"ה

בשש השנים שבין שמיטה לשמיטה, מפרישים מעשרות באופן הבא: בשנה ראשונה, שניה, רביעית וחמישית מפרישים מעשר ראשון ללוי, ומעשר שני מעלים לירושלים, ואוכלים אותו שם. בשנה שלישית וששית מפרישים מעשר ראשון, ובמקום מעשר שני, מפרישים מעשר לעניים - מעשר עני. בפרשת ראה, ציותה תורה לבער מהבית בסוף כל שלוש שנים, את כל המעשרות שלא הגיעו ליעודם, ולנתנם "ללוי... והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבועו" (דברים יד, כח- כט). אמנם, חכמים קבעו את זמן הביעור בפסח של השנה הרביעית, בלימודם את הפסוק: "כי תכלה לעשר" (דברים, כו, יב), אימתי הוא מכלה לעשר את כל הפירות? בפסח של רביעית" (ירושלמי מעשר שני ה, ג). מאחר ושש השנים הללו מחולקות כאמור לשתי קבוצות בנות שלוש שנים, הרי ש: "ערב יום טוב הראשון של פסח של רביעית ושל שביעית היה בעור" (משנה מעשר שני ה, ו; משנה אבות ה, ט).

לאחר הביעור, יש לומר ויודוי שתוכנו הודאה על נתינת המעשרות כנדרש, ובקשת ברכה מה' על העם והארץ. "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל ואת האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש" (דברים כו, טו).

הראי"ה קוק מסביר שכשם שיש תועלת גדולה לתיקון הנפש בוידוי העוונות, כן יש גם כן תועלת לעיתים, גם בוידוי על קיום נכון ושלם של מצוות, והתורה קבעה זאת במצות ביעור מעשרות, "למען ישמח בהם בלבבו ויחזק ארחות חיו בדרך ה' " (ועין איה, ברכות ב עמ' 405).

את הוידוי יש לומר "לפני ה' אלוקיך" (דברים כו, יג). הפוסקים חלוקים בשאלה האם

לפני ה' האמור בוידי מעשרות, הכוונה היא לכל מקום בעולם ובכל זמן, או דוקא במקום המקדש ובזמן שהוא קיים ורמב"ם וראב"ד בהל' מעשר שני יא, ד. להלכה נפסק כרמב"ם שמצות וידוי נהגת גם בזמן הזה (שולחן ערוך יו"ד סימן שלא סעיף קמ"ו).

עם זאת, ברבות השנים מעטים קיימו מצוה זו. הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת, כתב לפני למעלה ממאה שנה - בשנת תרנ"ג, עוד בהיותו רב בפוניבז', קונטרס בשם: "אחרית השנים", בו הוא מבאר את פרטי ההלכות הקשורות למצות ביעור וידוי מעשר. גם חתנו של האדר"ת, הראי"ה קוק, שישב באותה שנה בזיימל, כתב קונטרס דומה (שו"ת משפט כהן סימנים נה-נו), ואף מבוא אמוני, על הערך הכללי בעיסוק במצוות התלויות בארץ ובמקדש (פתיחה לשו"ת משפט כהן). בבוא האדר"ת לכהן כרבה של ירושלים הוא עורר שוב לקיומה של מצוה זו, והמנהג לקרוא את פסוקי הוידוי ברבים.

שנת תשס"ה הבעל"ט היא שנה רביעית למעשרות, ובפסח הבא יש לבער ולהתוודות. בשנת תשס"ה, בג' באדר א', ימלאו גם מאה שנים לפטירתו של האדר"ת. מכון "התורה והארץ" הוציא בימים אלה ספר ובו אסופת מאמרים במצוות ביעור וידוי מעשרות, ועל פעלו של האדר"ת לחידוש ורענון מצוות שלא קוימו במשך שנים רבות. כל זאת כדי לעורר לקיום מצווה ארץ ישראלית ייחודית, אותה ניתן לקיים פעמיים בשבע שנים, ואז: "יהיה טוב בעיני ה' להחיש ישענו, ולרומם קרן ישראל המושפלת ולקומם חרבות ארץ צבי, כי יעלה זכרוננו לפניו יתברך לטובה" (הראי"ה קוק, פתיחה לשו"ת משפט כהן).

מאמרי הספר מחולקים בשבעה שערים.

הודאת ראשונים - דברים שכתב הראי"ה קוק זצ"ל בפירושו למסכת מעשר שני, העוסקת במצות ביעור וידוי מעשר. לאחריו, דברים שכתב הרי"ד סולוביצ'יק, על המשמעות של הוידוי, בוידי מעשר.

הלכות למעשה - בירורי הלכה נוספים בשאלות מעשיות הנוגעות לאופן הביעור, ביעור בבית האוצר, ומעמדו של מטבע שלא נפדה בזמנו.

מקראות - פרשנות הפסוקים בתורה בהם נמצאת מצות הביעור והוידוי, השוואה בין וידוי מעשר ובין וידוי ביכורים, והשוואה לוידי על חטא.

המצוות - ביעור וידוי אלו הם שתי מצוות הקשורות זו לזו. היחס ביניהן, האם לפנינו מצוה אחת או שתיים, והגדרת המצוות.

זמנים - מתי יש לבער, ומהו זמן הוידוי, ערב חג ראשון או אחרון של פסח. והאם מותר ביום טוב. האם המצוה נהגת בזמן הזה, על האדר"ת וקריאתו לחידוש המצוה.

החייבים – אלו פירות וירקות חייבים בביעור, מי הם האישים החייבים, ומי הם המנועים מלהתוודות ומלבער, והאם יש צורך בבעלות על קרקע על מנת להתוודות. **קריאות וברכות** – על הפטרת שבת הגדול, על קריאת פרשיות ביעור ויודוי בסוכות דוקא, על קריאת הוידוי כיום מספר תורה, והברכה אותה יש לברך בעת ביעור ויודוי מעשר.

ספר זה הוא הרביעי בסדרה של ספרים שיצאו בשנים האחרונות, אשר ייחודם בריכוז מאמרים בנושאים ובמצוות שלא מרבים לעסוק בהם:

1. ספר הקהל (תשס"ב) – על מצות הקהל במוצאי השנה השביעית.
2. ביכורי הארץ (תשס"ג) – על מצות ביכורים.
3. נטיעות הארץ (תשס"ד) – על נטיעות בארץ ישראל.

ספר רביעי זה יוצא לאור בימים בהם תושבי גוש קטיף ורבים רבים אחרים פועלים לשם המשך אחיזתנו במקום זה. לא להתנתקות חלילה, אלא להתחברות גדולה ומבורכת, לתורה לעם ולארץ.

העשייה המרובה שבמסגרת מכון התורה והארץ במשך כל השנים, יצירת המודעות הציבורית לשמירת המצוות התלויות בארץ, אצל חקלאים ועירוניים, והתחדשות במצוות אלו תעמוד לזכות גוש קטיף ותושביו, שיוכלו להמשיך ולגור בארץ הזאת, לפתחה ולשכללה.

רבי ישמעאל בר' יוסי שייליה לרבי, אמר לו: בני בבל בזכות מה הן חיים? אמר לו בזכות התורה. ובני ארץ ישראל בזכות מה? אמר לו:

בזכות מעשרות. (בראשית רבה [וילנא] פרשה יא, ד)
ברכות לעורכים, ולכותבי המאמרים בספר חשוב זה.
את הספר ניתן להשיג במכון התורה והארץ: 35 שקל.